

CUVINTE AUTOHTONE IN LIMBA ROMÂNĂ.

τὸ μὲν ζητούμενον
ἄλωτόν, ἐκφεύγει δὲ τὰ μελωδούμενον
Soph. Oed. R. 110 - 111

Lexicul românesc are încă numeroase enigme etimologice, în primul rând în capitolul cel mai vechiu, al elementelor autohtone (anteromane, între care se numără și binecunoscutele cuvinte comune cu albaneza), apoi între elementele latine și între cele de împrumut. Avem încă și azi un impozant contingent de cuvinte fără obârșie identificată, ori atribuite greșit când limbii latine, când celei grecești, germanice ori slave, și pe care nu le-a putut elucida intensa activitate desfășurată de etimologiști în ultimele cinci decenii, și mai ales după penultimul războiu mondial. Pe teren românesc, stabilirea originii cuvintelor, adică etimologia, s'a dovedit a fi o disciplină din cele mai delicate și dificile, dată fiind diversitatea elementelor componente ale lexicului nostru și obscuritatea unora din ele, și anume, în primul rând, cele care nu se găsesc nici în limba latină și nici în graiul vreunuia din variații și numeroșii noștri vecini, dela cari să le fi putut împrumuta în cursul evului mediu ori a epocii moderne.

Principala și cea mai gravă problemă a lingvisticei române e fără îndoială identificarea și lămurirea etimologică a elementului lexical autohton, a cărui prezență e contestată de unii cercetători, dar de cei mai mulți e presupusă și admisă, ori pretinsă ca ceva firesc și necesar în structura neolatină a graiului nostru; sunt adică acele cuvinte arhaice, exclusive în gura poporului român, care au intrat în limba romană a strămoșilor noștri carpatobalcanici din graiul anteroman înlocuit pe aceste meleaguri de vorbirea oficială a imperiului Romei. E un capitol total ne-

explorat cu mijloace potrivite și firești sub raport etimologic, iar din partea românească nu s'a făcut aproape nimic durabil, în afară de confruntarea cuvintelor noastre moștenite, evident neromane, cu corespondenții albanezi (ca: *bucura, grumaz, rânză, moș, brâu, căpută, vatră, gard, mugure, sâmbure, viezure, sgar-dă*, etc., în total cam 70 de termeni), ceea ce a dus pe mulți cercetători — mai ales în jurul anului 1900 — la ipoteze eronate, ori la teorii total deplasate, în fruntea cărora stă ideea despre împrumutarea de cuvinte din graiul arnăut în românește, iar din aceasta s'a născut în chip firesc și obligatoriu teoria despre „simbioza“ albano-română în evul mediu. În aceasta au crezut mulți că pot găsi un argument decisiv pentru a dovedi originea balcanică (Moesia, Dardania, etc.) a Dacoromânilor. Problema elementelor zise „albaneze“ în limba română a fost pusă și soluționată greșit de cei mai mulți în trecut, și abia în ultima vreme au recunoscut unii cercetători (după C. Treimer) că aceste elemente sunt autohtone și anteromane în limba română, deci moștenite din substratul carpato-balcanic (adică traco-dacic), nu împrumutate dela Arnăuții din Epir. Dar elementele „albaneze“ nu reprezintă la noi decât $\frac{1}{3}$ din totalul cuvintelor moștenite care (prin operațiile de reconstrucții etimologice cu mijloace românești și comparative indoeuropene) pot și trebuie să fie atribuite fondului lexical autohton, adică traco-dacic.

Lucrul va trebui lămurit integral printr'o explorare mai adâncă și vastă, menită să puie în adevărata sa lumină covârșitoarea însemnătate lingvistică și paleoetnologică a fondului lexical prelatin din limba română. Până atunci, sunt prezentate în notele următoare soluții etimologice pentru zece cuvinte mult și inutil controversate: sunt elemente (din variate domenii semantice originale și autentic indoeuropene, dar exclusiv românești, explicabile într'un singur fel, și anume ca *moșteniri* din fondul arhaic al *substratului*, la fel ca toate cuvintele noastre sigur ereditare și sigur neromane. Etimologiile formulate aici se întemeiază pe reconstruirea de arhetipuri străromâne potrivit normelor de evoluție a elementului moștenit latin, și pe legarea arhetipurilor astfel obținute de bazele sau rădăcinile comune indoeuropene, prin criteriile admise de resturile graiului vorbit aici și dis-

părut la sfârșitul epocii antice. Nici unul din cuvintele cercetate mai jos nu e semnalat în graiul arnăut, încât nu poate plana asupra lor bănuiala că ar fi „împrumuturi“ din albaneză în română, cum s'a presupus de mulți în legătură cu cele 70 de elemente comune albano-române.

Prescurtări (titluri de cărți sau reviste): *ALP*=*Aspecte lingvistice ale pǎstoritului*, *ALR*=*Atlasul lingvistic român*, *AR*=*Archivum Romanicum*, *BL*=*Bulletin linguistique*, *CL*=*Convorbiri literare*, *D*=*Dicționar*, *DEnc.*=*Dicționarul encicl. ilustrat Cartea Rom.*, *DLR*=*Dicționarul limbii române (Acad.)*, *DR*=*Dacoromania*, *DRF*=*Dicționar rom.-fr.*, *DRG*=*Dicționar român-german*, *DU*=*Dicționar universal*, *EWR*=*Etymol. wörterbuch rum. spr.*, *GS*=*Grai și suflet*, *ILR*=*Istoria limbii române*, *JB*=*Jahresbericht (Weigand)*, *KJB*=*Krit. JB (Vollmöller)*, *Lex. B.*=*Lesiconul de Buda*, *LRW*=*Lateinisch-romänisches wörterbuch*, *OLR*=*Originile limbii române*, *OR*=*Originea Românilor*, *REW*=*Romanisches etymologisches wörterbuch*, *WH*=*Walde-Hofmann Lat. etym. wtb.*, *WP*=*Walde-Pokorny Vergl. wtb. idg. spr.*, *ZRPh*=*Zeitschrift für roman. philol.*

ide.=indoeuropean (nemț. indogermanisch). Celelalte prescurtări de cuvinte sunt cele obișnuite și se înțeleg dela sine¹⁾.

1. aprig. — **2. beregată.** — **3. pleoapă.** — **4. a se uita.** — **5. sgrăbunță.** — **6. străghiată.** — **7. cârlan.** — **8. buiestru.** — **9. morman.** — **10. înseila.**

La fiecare cuvânt se dau, la început, înainte de discutarea semnificației, formei și obârșiei etimologice: *accepțiunile* cu definițiile în românește și traducerea franceză, *derivatele*, *formele din dialectele balcanice* (sau termenii corespunzători, unde există ori au fost semnalati), *împrumuturile* din românește în limbile vecine, *bibliografia* etimologiilor (în ordine cronologică, spre a se distinge mai ușor partea de originalitate a fiecărei soluții propuse).

1. aprig (var. *apreg*, *†apric*), adj. 1) „înfocat, înflăcărat, nestăpânit“ („vif, passioné, impétueux“), 2) „pornit, pățimaș, înverșunat, neîndurat“ („fougueux, impitoyable“), 3) „furios, grozav“ („furieux, effrayant, terrible“), 4) „crâncen, crunt“ („cruel,

¹⁾ Din cauza lipsei unor caractere tipografice, nu s'au putut scrie toate cuvintele și formele ide. cu grafia adoptată azi de toți cercetătorii din apus (sistemul curent între comparatiști și în dicționarele

acharné, dur“), 5) „rău“ („méchant, mauvais“), 6) „lacom“ („avide“), 7) „zelos, neîntrecut“ („zélé, sans pareil“), 8) „necruțător, crud“ („sans pitié“); adv. 1) „cu înflăcărare, cu patimă“ („vivement, impétueusement, ardemment“), 2) „cu răutate, crunt“ („cruellement, âprement“), 3) „în chip (în)spăimântător, grozav“ („terriblement“).

Der.: *aprigime, aprijune* (s. f., DLR).

Lex. B. 26 „*apricus* a lat. *apricus*, i. e. sole gaudens, cum a homine sermo est: vel ab *habilis*, it. *abile*“. — Cihac I 13, Laurian-Mass. I 80, Hasdeu *Etym. magn.* 1354—5: din lat. *apricus* „espusu luminei soarelui, de aci: caldu ferbente, agile, iute“. Singura piedecă ar fi după Hasdeu accentul; dar v. rom. va fi fost *apric*, *aprig*, ceeace ar explica păstrarea lui *i* netrecut la *e*. Admis de: Densusianu *Hist. L. roum.* I 350, Körting *LRW* 773, Diculescu *OLR* 542. Laur.-Mass. aminteau și pe *africanus* (despre vânt), preferat de Tiktin *DRG* 80, care propune și pe *apricus* „sălbatec ca mistrețul (aper)“, respins de Pușcariu *EWR* 99 „*aprig*. Etym. unbekannt. Allgemein wird als etymon *apricus* „sonnig“ angenommen. Ebenso wenig wahrscheinlich ist *apricus* < *aper*“ [Și totuși îl clasifică între elementele latine!], și de Meyer-Lübke *REW*³ 561. — Subak *Archeogr. Triestino* XXX ser. III, II fasc. 2, p. 14 *aprex, *-icem* „doritor de a avea ceva“ format din *apprecor* „rog“, ca *supplex* din *supplicor*. — DLR I 202—3 lat. *harpax*, *-gem* „răuberisch“ (din gr. ἄραξ „hrăpăreț, lacom“), pronunțat **arpege(m)*; metatezat în rom.: *ăprege*, apoi *apreg* cu sensul fundamental „hrăpăreț, lacom“. Susținută din nou de Pușcariu *DR* III 396, admisă îndoienic în Meyer-Lübke *REW*³ 4055, — etimologia nu e de loc probabilă după Graur *BL* V 100, Rosetti *ILR* IV 60. — Drăganu *Rom.* 182 „etim. cea mai probabilă e tot *apricus*, — deși cam depărtată ca înțeles și chiar ca formă“. — Scriban *D* 113. — Giuglea *DR* X 407—8 „din v. gr. ἀπλορος „unreif“, gr. vulg. ἄπλορος“ [care, cum se vede, ar putea fi acceptat pentru înțeles, cu oarecare aproximație, dar e dificil și cam departe ca formă]. — Șăineanu *DU* 31 „orig. necun.“.

Cuvântul are aspect latinesc, la prima vedere; dar aceasta e numai o impresie de suprafață, căci pentru a putea fi declarat element romanic ar trebui să aibă un corespondent în latina cultă sau populară, atestat ori reconstruit, acceptabil ca formă și înțeles deopotrivă, — ceeace s'a observat că nu e cazul pentru adjectivul nostru, acèle etyma latine adoptate fiind în egală măsură inadmisibile și fără valoare pentru explicarea lui *aprig*, inacceptabile mai ales semantic. Deci nu se poate dovedi latinitatea lui, și nu e de presupus că în limba română cuvântul ar fi mos-

tenire dela aprigii cuceritori ai lumii antice, cum bine au văzut unii cercetători. Renunțând la soluția unei etimologii latine, trebuie relevat că *aprig* nu poate fi nici împrumut din vreo limbă streină, căci lipsește în graiurile vecinilor noștri, ceea ce îndreptățește presupunerea că e cazul unui element străvechiu în limbă, moștenit din cel mai vechiu fond lexical. Acest frumos și expresiv cuvânt al dialectului dacoromân poate și trebuie să fie explicat printr'o etimologie mai simplă, care să scoată substanța concretă a semnificației primare din sensurile nuanțate de azi, fără a recurge la metateze forțate și la meșteșugite treceri semantice. Caracterul misterios al cuvântului rezultă din evoluția și transformările străvechi care l-au făcut de nerecunoscut pentru cercetătorii noștri.

În ce privește forma actuală, e de observat că *apric* din Corbea și Dosofteiu e cea originală, care nu „arată aceeași pierdere deplină, nu numai parțială, a vocii în pronunțarea consonanțelor fonice la sfârșitul cuvintelor ca și în *fraget*, *lâncet*, etc.“, cum se afirmă în *DLR*, ci *aprig* trebuie să vie din forma mai veche *apric*, cu sonorizarea lui *-c* final ca în *vitricus* > *vitreg* (cf. *fracidus* > *fraged*, etc., Philippide *OR* II 174; poate și în autohtonul *cârliș*). Esența semantică a lui *aprig* se întrevide prin numeroasele echivalente; el nu trebuie interpretat prea liber, căci aceasta duce în chip necesar la explicări extravagante și chiar la etimologii populare. Sensul original nu poate fi „avide, rapace, âpre (au gain)“ (Nic. Costin), din care ar trebui să derive celelalte și pe care-l scoate în relief, cu explicabilă insistență, *DLR* spre a justifica etimologia din *harpax*, iar „în exemplul lui N. Costin „aprig la prăzi“ — poate fi tălmăcit și cu „teribil, pornit“, etc. (cf. „foame turbată“, și *flământ* „care arde de foame“). În Dosofteiu e mai vechiu decât în N. Costin și deci cu exemple din el trebuia să înceapă articolul *aprig* din *DLR*. În adevăr mitropolitul moldovean zice „femiaie sfadnică și *aprigă*“ („femme querelleuse et chagrine“), sau „Ellini se feacără amari și aprici, crudzi și nemilostivi“. Exemplele din N. Costin și din Neculce intră în definiția „impétueux, ardent, violent, dur“, etc.“ (Giuglea). Așadar, conceptul de bază al acestui adjectiv e ideea de „forță, tărie, energie, violență; activ, dinamic, plin de forță, energetic“, ceea ce

se poate reduce la imaginea primară de „lucrare, activare“. Aceasta e de căutat în adjectivul nostru, în care se deosebește o temă ide. și un element sufixal (probabil) latin: *apr-icu-*, și pentru care legătura etimologică firească și necesară se impune dela sine. Din punct de vedere comparativ, în tema **apr-* se ascunde un radical primar și un formant: **ap-r-*, care (cu sensurile adjectivului românesc) te duce direct la ide. **op-* „a lucra, a înfăptui; produs (venit) al muncii, bogăție“ (WP I 175—6, 1, WH I 410): v. ind. *apas-* „lucrare, operă“, *āpas-* „operă, act (acțiune) religio(a)-s(ă)“, *āpnas-* „produs, avere“, ved. *āprá-* „activ, harnic, zelos“, lat. *opus, -cris* „lucrare, operă“, *opero, -are* „a lucra“, *opulentus* „cu mari putințe, bogat, puternic“, *optimus* „cel mai bun“, etc., ags. *oefnan* „a activa, a face“, v. isl. *öfa* „a exercita“, *öfr* „violent, zelos“, ags. *afol* „putere“, v. isl. *afla* „a executată, a reuși, a câștiga“, *afl* „putere, ajutor“, *efla* „a întări, a executa, a putea“; cu v. isl. *afl*, ags. *afol* „putere“ e pus în legătură gr. **ἀπελ(ος)* „putere“, în derivate și compuse *ἀν-απελάσας*: *ἀναρρωσθεῖς* (Hsch.), icn. *εὐηπελής* „energic, puternic“, *ὀλιγηπελεών* „slab“, *Ἀπέλλων*, *Apollon* ca „zeul cel puternic“, etc., având ca bază comună ide. **ap(e)lo-* „putere“. O asemenea formă ar putea explica mai ușor vocalismul lui *aprig* cu *a-* din ide. *a-*, decât din ide. *o-* (**op-*). În orice caz, trecerea *o->a-* (**op-r->*ap-r-*) nu e românească, ci preromană, fenomen propriu limbii ide. a substratului nostru autohton, din care adjectivul românesc a fost primit ca moștenire de veche dată ide., și care cunoștea (cum o arată resturile de limbă traco-dacice, glose și nume proprii) un dublu tratament al lui *o* ide.: ca *o* (de ex. *morman*, mai jos), și ca *a*, cum o arată numeroase exemple (*cârlan*, etc.). Forma și înțelesul lui *aprig* exclud orice alt intermediar (latin, slav, germ. etc.) care să fi transmis limbii române acest autentic și străvechiu cuvânt exclusiv românesc¹). Apartenența lui *aprig* la ide. **op-* (sau **ap-??*) e în afară de orice îndoială, precum e lipsită de echivoc calea prin

¹) Foarte apropiată ca sens și formă de rad. **op-* ar fi grupa rad. **obh-* „puternic, aprig“(?), pe care însă WP I 177 o consideră ca foarte îndoielnică, în cuvinte ca v. irl. *óbar, uabar*, „semeție“, cymr. *ofer* „vanitos“, got. *abrs* „tare, grozav“, *abraba* „foarte“, etc.

care a pătruns în limba română. Sensul lui primitiv poate să fi fost chiar acela al rădăcinei ide. **op-* „a lucra“, „care lucrează“, adică „harnic, activ“, din care apoi ușor s'a ajuns la „energic“, „violent“, „inflăcărat“, „pornit“ și „năpraznic“, sensurile de azi ale lui *aprig*.

2. **beregată** (var. *berig-*, *berăg-*, *beregheată*, *birighiată*, *verigată*, *belegată* Vâlcea, *gher(e)beată* Mehed.), s. f. (pl. *-ate*, mold. *-ăți*), 1) „gâtlej, trahee, laringe, înghițitoare, gâtită“ („larynx, gosier, sifflet“), p. ext. 2) „toată partea gâtului în care se află laringele“ („la partie du cou qui contient le larynx“), 3) „stomac (la cal)“ („l'estomac (du cheval)“) (*DR V 325*).

Der.: *a beregăna* (olt. „a striga din toate puterile“), *bereguș* (= *beregată*, *DR IX 434*).

Dial. balc.: istr. *biricuță* (arom. necun.= *pit gurmaș*, *gurmaș*, megl. *mașu de grtlan*).

Imp r. din rom.: srb. *berikat* „jabučica ispod grla“ (*Rječnik I 237*).

Laurian-Mass. *Gloss.* 67 „*beregata* guttur, gula, - cuventu de forma romanescă; dero care este originea lui? Ca se nu immultimu suppositionile, vomu amenti numai gr. $\varphi\acute{\alpha}\rho\upsilon\gamma\acute{\epsilon}$, $\varphi\acute{\alpha}\rho\alpha\gamma\acute{\epsilon}$, lassandu si altoru-a se si essercite agerimea criticeii“. — Cihac II 549 (el. trc.) din trc. *boghourtlâq*, *boughourtlâq*, *boghyrtlâq* larynx, gosier“. — Meyer-Lübke *REW*¹⁻³ 3685 *garg* (schallwort) „gurgeln“: rum. *bergată*, mit dissim. *g-g* zu *b-g*, a. it. *gargata*, engad. *garg'ata*, etc.“, la care Pușcariu *ZRPh* XXXVII 114 observă „der anlaut macht schwierigkeiten“; — „explication manifestement douteuse“ Graur *BL V 99*. — Baric' *Alb.-rum. stud.* 107 „cin uralb.-rum. **gwark-* ist auch aus drum. *beregată*, istr. *berikote* erschliessbar; *b > gw* wie in *lingua > limbă*“ (sic!!). — Diculescu *DR IV 475* „la baza tulpinei *bereg-*, *băreg-* stă forma macedonică $\beta\acute{\alpha}\rho\upsilon\epsilon$, $-\gamma\omicron\varsigma = \varphi\acute{\alpha}\rho\upsilon\gamma\acute{\epsilon}$, $-\gamma\omicron\varsigma$. Redarea aspiratei φ prin β era una din caracteristicile de căpetenie ale dial. macedonic: $\beta\alpha\lambda\alpha\kappa\rho\acute{\varsigma} = \varphi\alpha\lambda\alpha\kappa\rho\acute{\varsigma}$, $\beta\alpha\lambda\acute{\iota}\omicron\varsigma = \varphi\alpha\lambda\acute{\iota}\omicron\varsigma$. Un dimin. $\beta\alpha\rho\upsilon\gamma\acute{\alpha}\varsigma$, $-\acute{\alpha}\lambda\omicron\varsigma$, cu redarea lui β prin t' . — Candrea *DEnc.* 140, Scriban *D 169* „comp. srb. *berikat*, *beriketa*“. — Tiktin *DRG 178*, Șăineanu *DÜ 62* „orig. necun.“. — Șăineanu *DRF 51* „indigen“. — Pușcariu *DR IX 440* „pentru *beregată* aș propune etimologia *verucata (<*veruca*). Plec, firește, dela imaginea beregatei scoase din via tăiată. Ea are o serie de ridicături, încât a putut fi numită „cu ieșituri“. *C* s'a păstrat la Istroromâni: *biricuță*; *g* se pare că se datoroște unei apropieri de *verigă* (forma *verigată*). Asimilarea vocalică *e-e* (*berecată*) din *e-u* (*berucata) e destul de frecventă“.

Cuvântul e general în dial. drom. (afară de Basarabia), iar în sudul Dunării e cunoscut numai în istr. (cf. *ALR* I 1, harta 38, cu variantele de pronunțare). Cea mai veche atestare e *béringata* gula (An. Car.), dar nu e nicidecum un regionalism generalizat ori un neologism, căci e sigur din româna comună păstrat în două dialecte. În afara limbii române, cuvântul e cunoscut numai în srb., cum a semnalat Candrea. Dicționarul sârbo-croat îl amintește într'un pasaj de povestire populară, novelă, din care rezultă sensul de „jabučica ispod grla“, mai probabil chiar „gât, gâtlej, beregată“¹⁾. În srb., *berikat* se dovedește a fi nu un cuvânt comun, cu circulație generală în limbă, ci element regional, izolat, care nu există în alt grai slav, fără bază slavă, încât nu e cazul a ne gândi la eventualitatea unui împrumut din sl. în cele două dialecte românești. Deci în srb. *berikat* nu poate fi decât împrumut nu prea vechiu din rom., și anume din dial. drom., deși s'ar părea că reproduce mai fidel forma istr. (cu -c-), iar în rom. cuvântul nu e de dată recentă, ci face parte din cel mai vechiu fond lexical. În ce privește soluțiile etimologice propuse, toate se izbesc de piedici de netrecut, atât straniile legături turcești ale lui Cihac, ori „alb.-rom.“ **gʷark-*, cât și derivarea din gr. *φάρυγξ*, prin intermediu „macedonean“ antic (**baryx!*, ceeace e un anacronism absurd, căci legătura lui *beregată* cu *φάρυγξ* e de cu totul altă natură), ori etimologiile romanice din *garg-* sau acel *verucata, — toate excluse formal și semantic.

Pușcariu, înainte de a descoperi pe *verucata, observase (*Studii Istr.* II 225) că *beregată* e străvechiu în limbă, iar Șăineanu îl considera „indigen“, ceeace se poate admite numai dovedind geneza și legăturile etimologice ale cuvântului, singurele care arată obârșia și calea prin care a intrat în limbă. Laurian-Mass. comparau șovăitori cuvântul nostru cu gr. *φάρυγξ*, *φάρυγξ*, renunțând la încercarea de a-și exercita mai departe „agerimea

¹⁾ „Po što Ilija vide da mu se ne može osvetiti, onda napne pušku, pa je unese popu u berikat govoreć'i mu...“. Daničić' *Rječ-nik l. c.* observă „postanem može biti od arban. *φάρυγξ*-t, pl. *φάρυγξ*-ste resa u grlu“. Dar această legătură n'are nici o valoare, iar srb. *berikat* nu are nimic a face cu cuvântul albanez.

criticei“. Dar lexicografii oficiali dela 1871 au făcut, în acest caz rarissim, dovada unei norocoase intuiții divinatorii, întrezărind un mare adevăr, de a cărui valoare științifică ei nu erau în măsură să-și dea seama acum șapte decenii și pe care nimeni nu l-a luat în seamă cu toată seriozitatea, în afară de răposatul Di-culescu în ale sale construcții etimologice anacronice. Ideea lui Laurian află azi deplină confirmare cu mijloacele comparative ale lingvisticei ide. De fapt, *beregată*, alcătuit din rad. și din două elemente sufixale: *ber-eg-at-*, e inseparabil de cuvântul grecesc, fiind un corespondent desăvârșit al acestuia. Insemnarea lui e lipsită de orice echivoc, ca o parte bine precizată a corpului, iar nuanțele locale arată numai mici deplasări semantice explicabile și justificate: „*beregată* pentru mâncare, în alte părți pentru apă, în altele pentru răsuflare“ (DR IX 431). În ultima analiză, *beregata* e o „gaură, tăietură, mică despicătură (în gât)“, ceea ce este în fond și gr. φάρυξ; cele două cuvinte se leagă printr-o înrudire ide., aparținând la baza comună ce exprimă noțiunea de „gâtlej, gâtiță, trahee“ **bherug-* (WP II 171, WH I 551—2), constatată în trei graiuri: gr. φάρυξ, -υγος, mai târziu (după λάρυγξ) φάρυξ, -υγος, „gâtlej, trahee, beregată“. lat. *fr men* (*ūfrūgsmen, după WH, nu *frūg-men) „laringe, gâtlej“, fără vocala de legătură *-u-* v. nord. *barki* (v. isl.) „grumaz, beregată, trahee“ (**bhor-g-*). Nici în acest caz nu e necesară prea multă agerime de etimologist pentru a băga de seamă că aici aparține în mod absolut obligatoriu cuvântul românesc *beregată*, formație cu vocalism plin al radicalului **bher-*, probabil ca o bază disilabică ide. **bhere-g-*, alături de varianta **bherug-* cerută de cuvintele gr. și lat. și care ar putea fi admisă, la nevoie, și pentru cuvântul rom., deci un ide. **bheru-g-*, contând pe eventualitatea unei asimilări vocalice în felul celei postulate de Pușcariu pentru pretinsul etymon latin *verucata. Dar e mai simplu a presupune o bază ide. de forma **bhereg-* (deosebită numai în elementul vocalic al formantului), sau **bher-g-*, conservată în gura poporului român în curs de milenii cu o singură modificare străveche: pierderea aspirației în sonora aspirată ide. *bh-*. La tema ide. s'a adăugat al doilea sufix *-at-ă* (și *-uș*, poate prin apropiere de *gușă*), care poate fi de dată târzie din epoca latină a limbii. E

de prisos a mai aminti că pentru cuvântul nostru *beregată* e exclus intermediul uneia din limbile care păstrează tema ide. *bher-[-]-*g*- (gr., lat., germ., ori mijlocire... „macedoneană“!), căci în limba rom. e cazul unei moșteniri directe din fondul ide. prin mijlocirea substratului anteroman.

În radicalul primar *bher- care stă la baza grupei noastre s'a recunoscut de mult elementul ide. cu sensul de „a tăia, tăietură, despicătură“, potrivit cu particularitatea esențială a *beregatei* (*faringele*) „gaură, despicătură (în gât)“, cf. și arm. *beran*, lit. *burnà* „gură“ (= „tăietură, deschizătură“, etc. WP II 159, 3).

3. **pleoapă** (var. *pleopă*, *plopă*, *plehupă*, *pluh*-, †*plchup*, etc., v. *ALR* I harta 17), s. f. (pl. -*pe*), 1) „fiecare din cele două membrane mobile ce acoper globul ochiului și care se apropie una de alta la scurte intervale de timp și când omul sau animalul doarme“ („paupière“), 2) „capacul sicriului“ („couverture (du cercueil)“).

Dial. balc.: necunoscut (= arom. *peană di-oclu*, megl. *clipçlă*).

Lex. B. 512 „*pleopă* gena cilium“. — Diez *Etym. wtb. roman. spr.* 233 *palpebra* > *pleoapă* („lässt sich nur als eine starke entstellung des lat. wortes auffassen“). Admis de Cihac I 210 „lat. *palpebra* (*palpea*, transposé en *pleapa-pleoapa*, cf. *plăpând* de *palpare*); it. port. *palpebra*, fr. *paupière*, etc.“, Laurian-Mass. *Gloss.* 451 „*pleopa* pare mutilata din una forma *palpa*, de unde *palpebra*“, Körting *LRW* 6807, Diclescu *OLR* 563, Tuttle *Romanic review* I 439 (*palpebra* > *palpeba > *plebeba). Tiktin *DRG* 1186 „trotz erheblicher lautlicher Schwierigkeiten (die zu beseitigen Tuttle sich vergeblich bemüht) doch wohl lat. *palpebra*“. — Pușcariu *CL XXXVIII* 1904, 467, 471, *ZRPh* XXVIII 1904, 689, *EWR* 1335 „lat. *plūppea. Lat. *pupula* „augapfel“ kann in einer sehr frühen periode über *pūpta zu *plūppa geworden sein, wie *populus* zu *ploppus. Ein davon abgeleitetes *plūppea (scil. *pellis*) konnte sehr gut das „augenlied“ (eignt. „die den augapfel zudeckende haut“) bezeichnen“. — Meyer-Lübke *REW* 6616 „*plūpea „augapfel“ (zu *pupula*), rum. *pleoapă* (zweifelhaft, zu *palpebra* ist noch schwieriger)“. Admis de Scriban *D* 996 (*pupula*). — Densusianu *GS* I 143—7 considerând forma dial. *plehupă* alături de blg. *pohlupka* „acoperiș, capac“, derivat din tema *hlup*-, *hlop*-, *hlip*- „a închide, a acoperi“, presupune că „pentru forma rom. putem pleca dela un *prehlupa. Îl dau astfel ca reconstruit, pentru că în limbile slave nu există astăzi sau în orice caz nu l-am găsit înregistrat. Avem un slavism neatestat, dar

putând fi admis pentru motive justificate“; *pre+hlup* ca srb. *prekriti* „a acoperi“, etc.; *r* din prima silabă a fost asimilat de *l* din grupul *hl*, de unde **plehlupă*, prin disimilarea lui *l* din al doilea grup consonantic redus la *plehupă* (ca *plimb* < **plimblu* < *primblu*). La baza lui *pleoapă* trebuie să punem dubletul **prehlopa*, așa că avem alt exemplu de reflectare în rom. a unui element slav cu variațiuni de fonetism, după cum el a fost împrumutat dintr'un grai sau altul ori în epoci deosebite“. Admis de Pușcariu DR III 843 „sigură mi se pare etim. *pleoapă* < *plehupa* din sl. *prehlupa*“, DR X 381, Pascu AR X 476 („ajouter: *plehup* „couvercle d'un cercueil“, *Viața patriarh. Nifon*, ed. Erbiceanu, 93“), Candrea DEnc. 954 „cf. blg. *pohlupka* «capac»“. — Weigand KJB XIII I, 124, Graur Romania LV 1929, 471, Săineanu DU 487 „orig. necun.“.

Vechile apropieri de lat. *palpebra* și *pupula* (> **pupla* > **pluppa* > **pluppea*!!) n'au nici o valoare; de mult părăsite de etimologiști și lexicografi, ele nici măcar nu comportă o discuție. A rămas etimologia lui Densusianu, care a cules câteva adesiuni; dar observată mai atent, ea se vede a nu fi deloc „sigură“, fiind o artificioasă construcție prin nimic justificată, iar sub raportul foneticei și morfologiei cu totul neverosimilă; exemplul lui *plimba-primbla* nu constituie nici o dovadă de analogie pentru asimilarea și disimilarea repetată într'un „slavo-român“, construit cu mijloace combinate din cele două graiuri, **prehlupa*, cu „dubletul“ **prehlopa*, care (chiar dacă ar fi atestat sau ar fi admisibil în slavă) trebuia să dea la noi mai curând **pre(h)lupă* (cf. de ex. *prelucă*, *prilej*, *prilosti*, cari n'au nici asimilări nici disimilări), nu *pleoapă*. Dar nici partea semantică nu e în ordine la această etimologie nenorocoasă, căci sensul primar al lui *pleoapă* e „paupière“, parte a corpului, pentru care e ceva mai greu a admite împrumut slav, iar accepțiunea „capac (de sicriu)“ e secundară și ulterioară (sub influența sl. *pohlupka*?). Esența semantică e „membrană, piele (mică) acoperitoare a ochiului“, iar forma actuală a lui *pleoapă* presupune un arhetip străromân **ple[.]opa*, cu o consoană căzută între *e* și *o*, anume *v*, a cărei restabilire duce fără ocoluri la baza etimologică ide.: **plevop-* conține rad. **pel-* „piele“ (și „postav, haină“, WP II 58—9, 11): gr. *πέλας*, lat. *pellis*, ahd. *fel*, *-lles*, ags. *fell*, v. sl. *pelena*, etc.; cu formant *ϋ*: gr. *ἐπί-πλο[F]ος* „membrana care învelește mâțele“, lit. *plėvė* „piele subțire fină, peliță (pe lapte, sub coaja oului, etc.)“, rus.

pievă „pieliță, pojghiță, membrană“, etc.: cuvinte pentru „pleavă“ (și, secundar, „paie“): v. ind. *palāvā-* „pleavă, păstaie, coaje“, lit. *ṣṣētūs, pelaiṣ*, let. *peli* „pleavă“, *pelus, pelawas, pelwas*, v. prus. *pelwo*, v. sl. *plěva*, rus *polóva* „pleavă“, etc., lat. *palea* „pleavă; bărbia roșie sub ciocul cocoșului“, *palātum* „păraț“, etc. Rom. *pleoapă* presupune un ide. **pleu-~~op-~~*, cu suf. *-p-*, care, deși nu se găsește în celelalte derivate ale bazei, e un element ide., cf. de ex. Brugmann *Grundriss*² II 386 (și în cuvintele noastre autohtone *aripă, lespede*, ide. **les-p-*).

Cine ar vrea, totuși, să-l derive din lat. ori din sl., ar trebui să plece numai de la *pellis, palea*, etc., resp. de la sl. *pelena, plěva*, ceea ce e evident că n'ar fi o idee sănătoasă, căci *pleoapă* e cuvânt ide., din alt grai al familiei, înrudit cu *piele (pellis)* și sl. *pleavă*.

4. *uită (a se uita)*, vb. refl. 1) „a privi, a-și îndrepta ochii într'o parte spre a vedea, spre a examina pe cineva sau ceva“ („regarder, voir“), 2) „a ținea seamă, a lua în considerație, a căuta“ („considérer, tenir compte“).

Der.: *uitare, uitat* (s. m.), *uitător, uitătură, a se zăuita* („a privi, a vedea“).

Dial. balc.: necun. (arom. = *m(u)trescu, br(u)escu*).

Lex. B. 731. — Cihac I 296 „lat. *tuitare*, frég. de *tueor, -eri*; a se uita la cineva = *tueri alqm.*, regarder q.“ — Laurian-Mass. II 1520 „din *tuitare*“. — Crețu *Mard. Lex.* p. 378 „*tuitare* aferesat din cauza confuziei mult întrebuintatei persoane a doua sing. a imperativului *tuită-te cu *tu uită-te*, azi scurtat în *uite*“. — Körting LRW 9801 [„*tuito > [t]uit, eine unanchmabare ableitung, das wort ist slavisch“]. — Pușcariu EWR 1789 „nach einer mitt. Meyer-Lübke's aus **obito, -are* (von *obitum* zu *obeo*). Schon im lat. heisst *obire visu* oder *oculis* „betrachten“. Cf. istr. *obidi* „betrachten“ < cr. *ob-ici* „herumgehen“, etc.“. — Sandfeld-Jensen *Indogrm. Forsch.* Anz. XX 1906, 182 „der ausdrück *a se uita*, relativ jung, ganz einfach das reflexivum von *uita* „vergessen“ ist“; sensul „regarder“ ar fi venit din „s'oublier à regarder“, după un ex. din Zola („Claude était ravi de ce tumult; il s'oubliait à un effet de lumière“); *a se uita* la ceva ar fi însemnat inițial „sich in der betrachtung von etwas vergessen; seine aufmerksamkeit ausschliesslich auf ein ding zu richten, nicht damit fertig werden können“, cf. germ. *gaffen*, etc. — Schuchardt ZRPh XXXII 1908, 472–4 „die bdtg. „schauen“ erklärt sich zwanglos aus „sich vergessen“. ... also dass rum. *se uita* urspr. nichts anderes besagt als „mit offenem munde dastehen, gaffen“, was heute heisst: *se uita cu*

gura căscată“. — Etimologia a fost admisă unanim: Weigand *KJB* XI 1, 130, Meyer-Lübke *REW*¹⁻³ 6015, Domaschke *JB* XXI-XXV 1919, 104, Tiktin *DRG* 1673, Skok *ZRPh* XLIII 1923, 192—3 (citează expresii asemănătoare din alb. și sl., după care ar fi decalcat cuvântul rom.), Sandfeld *Balkanfilol.* 87, Pascu *AR* X 472, Candrea *DEnc.* 1367, Pușcariu *DR* VII 497, *ELR* 369, Șăineanu *DU* 675 („probabil identic cu *a uita*“; în *DU*⁴ 670 „orig. necun.“), Graur *BL* VI 76 („*a se uita* „regarder“ n'a plus aucun rapport sémantique avec *a uita*“), Scriban *D* 1373, Procopovici *DR* X 75—9. — Diculescu *ZRPh* XLI 1921, 426 „die urrum. form *uuitare, *uuitu gibt sicher ein gepid. *ūwitan statt *ūf-witan in ders. bdtg. wieder... **U(f)witan* ist das mit *ūf* „auf“ zusammengesetzte got. *witan* „auf etwas sehen, beobachten, achtgeben, wachen halten“, as. *witan*, ags. *witan*, etc.“.

Dintre cele patru etimologii propuse, *tuitare al lui Cihac a fost admis numai de Laurian și Crețu; *obitare al lui Meyer-Lübke și Pușcariu n'a fost băgat în seamă de nimeni, căci, admisibil formal, e total nepotrivit semantic, adică tocmai invers decât mai vechiul *tuitare; legătura încercată de Sandfeld cu *a uita* „oublier“ a aflat numeroase adesiuni, și n'o contestă nimeni (afară de Diculescu), lucru explicabil de o parte prin identitatea formală a celor două verbe, de alta prin modul superficial cum s'au dat explicațiile etimologice pentru unele cuvinte românești. Lipsind orice cale de a lămuri refl. *a se uita* „regarder“ decât în legătură cu tr. *a uita* „oublier“ (*oblitare*), s'au făcut desperate eforturi de a justifica trecerea semantică dela ideea de „oublier“ la cea de „regarder“, admitându-se în deobște faza intermediară „a se opri într'un loc privind multă vreme, a uita de a mai pleca“, „oublier à regarder“, sau după imaginea plastică a lui Sandfeld și Schuchardt „a se uita cu gura căscată“, etc., citându-se și exemple slave (bg. *zabravjam se*) ori franceze și ung. Dar susținătorii etimologiei uitau că acțiunea „privirii, vederii“ și aceea a „pierderii din memorie“ sunt lucruri esențial diferite, fără nici un fel de înrudire ori punct de contact, iar argumentele semantice invocate de ei n'au nici o valoare; dovadă că cele două verbe rom. omonime nu au nimic a face unul cu altul, iar pretinsa legătură, imaginată de Sandfeld, între ele nu e altceva decât o etimologie de tip popular, care te miri cum a putut fi susținută de atâtea condee savante. *A se uita* „regarder“ și *a uita* „oublier“ au aceeași legătură de înrudire ca (lat.) *înșela* „a pune șaua“ cu

autohtonul *înșela* „tromper“, ori ca neologismele omonime *anticar* „negustor de lucruri antice“ și *anticar* „material de luptă contra carelor blindate“, explicabile la nevoie unul din altul prin criterii semantice de puterea celor invocate la *a uita* > *a se uita*, căci trecerile de înțeles pot fi ticluite mai ușor, după împrejurări și necesități. Fără nici o valoare e și germ. *ūfwitan, combinație hibridă cu care *a se uita* n'ar putea să aibă nici măcar o înrudire de natură ide. (*ueid-).

Verbul nostru e foarte vechiu, fiind absolut general în dial. rom. din Dacia. El nu poate fi ulterior lui *a uita* „oblitare“, ca o evoluție specială a acestuia, fiind adică o apariție secundară și târzie, cum își închipuia Sandfeld și după el Tiktin („*a uita* tritt in dieser bdtg. („a privi“) ziemlich spät u. zunächst in mold. texten auf u. drängt dann immer mehr das ältere *a căuta*“), căci are aceeaș vechime, datând chiar dela formarea graiului nostru, și (luat în sens absolut) fiind anterior lui *uita* (*oblitare*), deși apare în texte numai în sec. XVII (Dos., cf. *JB* V 129, etc.). Deosebind, așadar, net cele două omonime românești, observăm că la baza lui *a se uita* stă, cum e firesc și necesar, noțiunea „privirii, vederii“, ca un act caracteristic și elementar, care — împreună cu evoluția formală a verbului rom. — arată geneza lui etimologică. La fel ca *a uita* „oblitare“, *a se uita* e o fază evoluată, în care lipsește un sunet căzut între *u* și *i* (*i*), și anume *g*, *b*, *v* ori *l*, aflate în poziție intervocalică, resp. urmate de vocală palatală. Prin restituirea uneia din aceste consoane obținem forma etimologică a verbului nostru. Un *ugi-, *ubi- sau *uvi- nu duce la nici o bază admisibilă, pe care o dă în schimb un străromân *ulī-t-, **ul(e)lī-t*-. În acest arhetip se deosebete un element radical și un formant: *ul- nu e decât gradul redus al rad. ide. *uel- „a vedea“ (WP I 293—4, 1): lat. *voltus*, *vultus* „expresia (trăsăturile) feței, înfățișare, aspect, figură“ (*vl-tu-), irl. *filis i. seallais* „vidit“, cymr. *gweled* „a vedea“, bret. *guelet* „la vue“, irl. *fili* (gen. *filed*) „prooroc, poet“, numele profetesei amintite de Tacitus *Veleda* (care poate fi celtic sau germanic). În graiurile germanice apare o bază cu suf. -*d* *uleid- (*ul-ei-d-): got. *anda-zeleizns* (neclar în privința sufixului), v. nord. *līta*, ags. *wlītan* „a vedea, a privi“, got. *wlits* „față, obraz, figură, înfăți-

șare“, v. nord. *litr* „aspect, colorare“, v. sax. *wliti* „(stră)lucire, înfățișare, aspect“, v. fris. *wlite* „față, obraz, înfățișare“, ags. *wlite* „obraz, înfățișare, (stră)lucire“, *wlitu* „formă, fel“, v. nord. *leit* „privirea înapoi, de jur împrejur, căutarea, uitarea“, *leita* (*wlaitōn) „a căuta (să găsească) ceva, a căuta, a cerceta, a se uita“, got. *wlaitōn* id., ags. *wlātian* „a privi fix, țintă la ceva, a înțepeni“. Apartenența verbului rom. *a (se) uita* la această grupă e mai mult decât probabilă, baza lui, **ul-ci-t-*, fiind o paralelă a celei germanice din punct de vedere al vocalismului (cu **uel-* > **ul-*, nu **yl-*, și *ei* redus la *i*), iar elementul sufixal *t* ca în lat. *voltus*, etc. Verbul nostru arată pregnante forme de alternanță vocalică ide., ca un element neaoș și străvechiu în spațiul carpatic; dar din punct de vedere formal se ivesc unele dificultăți, căci lipsind atestări mai vechi decât sec. XVII pentru *a se uita* „a privi, vedea“ (necunoscut în dial. balc.), forma arhetipului străromân e echivocă. Un ide. **ul-(c)i-t-* > **ul(i)tare* ar fi devenit *ultă numai admitând influența analogică a lui *oblitare* > **ollita-* > *ulta* > *uita* „oublier“, cu care a evoluat la fel, sfârșind ambele în *uita* și devenind sinonime, fără a avea nici o legătură de înrudire etimologică. Mai ușor ar fi din punct de vedere romanic și românesc derivarea lui *uita* „privi, vedea“ din *ullitare, care însă e mai greu de justificat sub raport comparativ, *-ll-* (*l* geminat, ori rezultat din asimilarea unui grup *-ln-*, *-ld-??*) dificil și din cauză că elementul *-t-* e de origine ide. cum arată exemplele citate. Aceste piedeci nu pot constitui o dovadă împotriva apartenenței lui *a se uita* la grupa ide. amintită.

În limba română, verbul ide. autohton *a (se) uita* s'a menținut cu multă vigoare alături de latineștile *a vedea* și *a căuta*, ca și de sl. *a privi*, cari l-au înlocuit în parte, fără a-l înlătura (având fiecare nuanțele sale specifice). Cele trei cuvinte: anteromanul *a (se) uita*, lat *a vedea* (*a căuta*) și sl. *a privi* formează unul din cele mai pregnante și semnificative exemple de stratificarea elementului lexical în limba română.

5. **sgrăbunță** (var, *sgrăbunț*, *zgră-*, *zgre-*), s. f. (pl. *-țe*), 1) „bubuliță, coș pe piele, inflamația pielii, spuzeală“ („petit bouton, éruption (à la peau)“, 2) „grăuncior de unt, de brânză, de

zahăr, etc., ce plutește într'un lichid" („granule de beurre, de fromage, etc. (nageant à la surface d'un liquide)“).

Der.: *sgrăbunșos*, -oasă (var. *zgrobinșos*, Vâlcea) „plin de s., granuloso“, *sgrăbunțică* „iarbă de sgaibă, salata câinelui“ (*Lampsana communis*), *sgrăbunțuș* „solomonar“ (Munții Apuseni, Iara-Băișoara, com. Gh. Pavelescu).

Lex. B. 642. — Laurian-Mass. *Gloss.* 534. — Cihac II 305 (cl. sl.) „*rapăn*, *răpănos*; *sgăbărdă* pyose, chassie; *sgrăbunță* exanthème, efflorescence sur la peau, rougeur; v. sl. *svrab* ū pruritus, scabies, gramia oculorum, *svrăbū* pruritus, *svrabinū* pruritus excitans, etc., rus *scerbū* démangeaison, pol. *świerzb*, etc.“. — Pușcariu *JB* XI 1904, 129, *EWR* 1939 (*ZRPh* XXXVII 1913, 111) „es entspricht ganz genau dem lat. *carbunculus*, oder vielmehr einem *carbuncula, aus dem *carbunc’a rekonstruiert wurde (als ob *carbunc-* der stamm gewesen wäre)“, *carbunc[ă]la și în it. *carbonchio*, neap. *kravunkio*, etc. — Pascu *Etim.* 70 formație românească „*sgrăbunțe* „granule de unt, zahar, brânză sau alte materii care sub formă granuloasă plutesc într'un lichid“, et. *grăunț*+*boabă*“. — Domaschke *JB* XXI-XXV 1919, 100 „ist kaum lat.-rom. *carbunculus*, sondern eher eine kontamination von *sgaibă* mit dem begrifflich nahestehenden a *zgăria* (sl.)“. — Pușcariu *DR* II 603 „legătura — evidentă mi se pare — între *sgrăbunță* și *carbunculus* latin devine explicabilă dacă admitem că din varianta *carbunciolus, *carbunciola s'a reconstruit primitivul *carbuncia“. — Candrea *DEnc.* 1146 (lat. *carbunculus*). — Giuglea *DR* VI 657 *sgrăbunț* element latin. — Meyer-Lübke *REW*³ 1677 „*carbunculus* „karfunkel“, it. *carbonchio*, fr. *escarboncle*, etc., rum. *sgrăbunță*“. Graur *BL* V 91 „étymol. douteuse“. — Scriban *D* 1439 „ep. cu *brobință*, *zdroboneț* și *zgrunț*. — Tiktin *DRG* 1814, Șăineanu *DU* 590 „orig. necun“.

Față de tentativele de a lega pe *sgrăbunță* cu *rapăn*, *sgăbărdă*, v. sl. *svrab*, etc., *brobință*, *zdroboneț* și *zgrunț*, ori de contaminarea *grăunț*+*boabă*, *sgaibă*+*sgăria*, care n'au nici o valoare, mai apropiată de forma cuvântului nostru ar putea să pară explicarea prin lat. *carbunculus*, *carbunc[ă]la, admisibil interpretând mai liber fonetismul și înțelesul cuvintelor. Dar, mai întâiu, e cam greu să „admitem că din varianta *carbunciolus, *carbunciola s'ar fi refăcut primitivul *carbuncia“, în care totuși s- inițial (*sgrăbunță*) rămâne neexplicat cu aceste artificioase construcții romanece: sensul încă e nepotrivit, căci lat. *carbunculus* înseamnă, în domeniul medical, numai boala *cărbune* (*anthrax*), și e o mare distanță dela aceasta la *sgrăbunță*. Legătura între cele două cuvinte e, așadar, foarte puțin „evidentă“, fiind

cazul unei simple consonanțe întâmplătoare și aproximative, lucru observat de unii cercetători (Domaschke, Graur); iar cuvântul nostru nu poate fi latinesc.

Forma de bază e echivocă în ce privește consonantismul în elementul radical și în sufix, ea putând fi: **ex-garb-uncia*, **sgarb-uncia*, **ex-carb-uncia*, **scarb-uncia*, ori aceleași teme cu sufixul *-ntia*, care toate dădeau în rom. regulat **sgărbunță*, *sgrăbunță*. Sigur e că avem o temă strărom. **sgarb-* ori **scarb-*, care nu are nimic comun cu lat. *carbo*. Sensul inițial etimologic e cel de sub I), ca un termen popular pentru noțiunea de „mic abces, erupție, coș pe piele“ („unui coș de pe față i se zice *sgaibă*, *rapure*, *sgrăbunță*, *spin*, *bubiță*, *drăgostiță*, *iub*, etc.“, DR IX 430; cuvântul, e general în dial. drom.: ALR I 1, harta 129), care produce iritare și mâncărime. Deci nu ideea de „bube, congestii, umflături mari“ e esența semantică, ci „erupție mărunță, asperități pe suprafața pielii“ în legătură cu mâncărimea. Se poate considera *sgrăbunță* ca echivalentul, sinonim deplin, al lui *sgaibă* (<lat.*scabies*), trebuind deci să aibă însemnare primară identică și geneză etimologică asemănătoare.

În multe limbi noțiunea de „*sgaibă*, erupție pe piele“ are legătură strânsă cu acțiunea „sgârierii, scârpinatului, mâncărimei“ și derivă din acestea, de ex.: lat. *scabies* cu *scabo-*, *ere* „a răzui, a freca, a sgâria“; germ. *krätze* „râie“ — *kratzen*; alb. *kromë* „râie, lepră“ — *kruaň* „a sgâria“ din ide. **gred-* „a sgâria“ (WP I 651); ceh *česotka* „râie“ ide. **ges-* (WP I 449); lit. *kramaĩ*, let. *krama* „râie, coajă de pe bube“ ide. **(s)qrem-* (arom. *sgrâma* „a sgâria, a scârpina“), v. sl., srb. *krasta*, rus *korósta* „râie“ — **qars-* „a sgâria“ (WP I 355), etc.

Deci *sgrăbunță* e rudă apropiată cu *sgâria* și *sgrâma*, cu care seamănă formal și semantic, având acelaș rad. **sqer-*, baza, ide. **sqereb(h)-* (WP II 582—3): m. ir. *cerb* „ascuțit, tăios“, *cerbaim* „taiu“, ags. *sceorpan*, *scearþ* „a sgâria, a irita“, v. nord. *skarþr* „sbârcit, grunțuros“, ahd. *scarf*, mhd. *scharf*, etc., let. *skrabt* „a scobi, a sgâria, a răzui“, *skribināt* „a roade“, etc., mnd. *schrappen* „a răzui, a sgâria“, mhd. *schraffen* „a sgâria pielea, a jupui“, etc. — Sufixul în *sgrăbunță* (**sgărbunță*) pare a fi mai curând lat. *-ncia*, *-ntia*, alăturat la o temă autohtonă, decât ide. *-nt-* ori *-nk-*. Paralelă a lui *sgaibă* latin, *sgrăbunță* e corespon-

dentul băștinaș, anteroman, al acestuia, conservat alături de termenul roman, cu alte nuanțe semantice.

6. străghiată (var. -*ță*, *st(e)reghiată*, -*ță*, *streghiat*, *stirighia-țu*, *străg'iată*, -*ță* ban. haț., *strădiață*, *stre-*, *străyată* Oaș), s. f. (pl. *străgheți*), 1) „cașul (laptele) abia încheșat și nestors încă de zăr“ („lait caillé“), 2) „bucăți (de sânge, piftie) încheșate“ olt. („gelée, caillot“), 3) secundar „zăr ce se ridică deasupra lapte-lui încheșat: iuțimea chiagului: smântână de pe laptele încheșat; zăr stors din caș“ („petit lait; crème“).

Der.: a (se) *străgheța*, a (se) *străgheți* „se coaguler“ (*străgheța* „a preface în străgheată, a încheșga, a (se) slei“, despre lapte, sânge, răcături, Mehed.), *străghețat*, -it „încheșgat“, *străgetar* „instrumentul cu care se sfarmă străgheata“.

Dial. balc.: arom. *striglată* „brânză dulce încă nescursă de zăr; lapte încheșgat, botul din lapte încheșgat“ (Dal.), megl. *striglat(ă)* (GS I 36).

Impr. din rom.: srb. *strig'ata* „quarkkäse“ (GS III 429), la Carășoveni *strig'ata* (DR X 305), blg. *stragleata* (Pascu).

Lex. B. 677 „*streghiațe* lapte covasitu (încheșgatu): lac coagulum (concretum)“. — Pascu AR VI 1922, 265, *Dict. mac-roum.* I 67—8, 430, *Rev. crit.* II 1928, 128, III 46 lat. *extraglata = **extrac(o)ag(u)lata* „coagulée“, cf. *chiag*, *c'ag* < *clagum = *coagulum*; suf. -*cață* -*eată* analogic după cuvintele în -*cață*“. — Giuglea DR III 616 „*străghiată*, -*ță*, care se zic despre laptele ce începe să se strângă, să se coaguleze (cf. expresia „lapte prins“, „s'a prins laptele“); a însemnat „laptele care prinde pojghită, pelița“ (strat) pe deasupra, după care începe să se îngroașe. ~~Pelița~~ care se formează pe lapte aduce după sine și coagularea. În lat. există *stragulatus*, a, um (dela *stragulus* adj., *stragula* „decke“, etc.) cu sensul „zur decke gemacht“, „decke“. Deci *stragulata* a însemnat ceea ce se așează pe lapte, pelița de deasupra lui și s'a zis „s'a făcut laptele *stragulata*“, ori „cu *stragulata*“, ceea ce este semn de coagulare. Formal: *straglata* > arom., megl. *străg'liată*, drom. *străghiată* (cu *l* prin influența lui *ghiață* sau influențat de vb. *a se străgheța*)“. Admis de Densusianu ALP II 187—8. — Candrea GS III 1927—8, 428—9 „e un termen moștenit probabil dela păstorii romani, în care (lac) *strangulatum* „lait serré, comprimé“, adică „lapte prins“, trebuie să fi însemnat aceeaș noțiune, și... explică pe *străghiată* fără cea mai mică dificultate fonetică sau semantică. Dispariția nasalei în silaba atonă e absolut normală. Forma **străg'lat* > *străghiat* a devenit *străghiată* prin etim. populară, sub influența lui

ghiată. Forma *străghiată* e rezultată din încrucișarea formelor *străghiat*+*străghiată*. *DEnc.* 1211. — Capișan *Megl.* III 277 lat. **extracglata*. — Scriban *D* 1249 „lat. **extra-coagulata* ori *strangulata*“(!).

Soluțiile etimologice, ingenioase, încercate pentru acest cuvânt român comun (cunoscut în aproape toate regiunile românești: Ardeal, Banat, Oltenia, Muntenia, Bucovina [în Moldova pare că lipsește, și nu e atestat până acuma]¹⁾, la Aromâni și Megleniți) par justificate la prima vedere. Dar o examinare mai atentă a etimologiilor și a semnificației apelativului nostru arată că ele se lovesc de serioase greutăți formale ori semantice, peste care au trecut ușor autorii etimologiști, mai ales că nici unul nu se îndoia de vechimea și latinitatea cuvântului nostru. Prototipul lui Pascu, **extracoagulata* presupune existența formei paralele, nemetatezate a lui *coagulum* (care a evoluat în rom. *c(o)aglum* > **clagum* > *chiag*), aferesa grupului *c(o)a-* și compunerea cu particula *extra-*, nu tocmai justificată pentru înțeles (ce sens? intensificativ?); *stragulata* e greu admisibilă sub raport semantic (formal fiind acceptabilă, deși în prima silabă ar fi de așteptat mai curând *e* decât *a*, cum par a indica dial. sudice), întrucât *sirăghiată* nu înseamnă „pelița, stratul superior“ al laptelui închegat (și nu pare a fi derivat din această noțiune specială), ci întreaga massă a laptelui coagulat, pentru care nu e tocmai potrivit sensul cuvântului latin *stragula*, iar „evoluția semantică e îndoielnică“ (Candrea); aceeași obiecție împotriva lui (*lac*) *strangulatum*, care — formal admisibil (la nevoie) — nu se potrivește de loc pentru înțeles, căci *strangulare* „a gâtui, a înăduși“ cam greu s'ar fi putut aplica în latina „vulgară“ a păstorilor dunăreni la „închegarea“ laptelui, noțiune pentru care există și există termenul latin precis și lipsit de echivoc: *coagulum* (>**clagu* > *chiag*), *coagulare*. Ce ar fi putut îndemna pe strămoșii noștri țărani, și păstori, în epoca romană, să dea laptelui „închegat, prins“ atributul sinistru de *strangulat*?, adică (după observația lui Pascu) „lapte înădușit“? Noțiunea de „serré, comprimé“ e de prisos, câtă vreme închegarea laptelui se face, dela sine, fără nici o

¹⁾ Îi dă și Iord. Golescu în Dicționarul său „*strigheață* se zice laptele cel închegat, până iese dulce, până a nu se acri“, *Șezătoarea* XXX 1922, vol. XVIII 163.

presiune ori violență, în chip uniform, de sus până la fundul vasului. Cu etimologia lui Candra s'au epuizat resursele oferite de limba latină, și se vede că nu în aceasta e de căutat originea etimologică și semnificația cultural-istorică a cuvântului românesc. Cunoscut în trei dialecte, cuvântul nostru e străvechiu în graiul Românilor de pretutindeni, moștenire din fondul lexical arhaic al substratului autohton, dat fiind că se exclude puțința unei împrumutări din vreun graiu învecinat pentru un element lexical exclusiv românesc, specific în terminologia crescătorilor de vite.

Prima operație principală în prelucrarea laptelui e închegarea lui. Nefiert și strecurat, laptele de oaie se adună într'un vas mai mare (ciubăr, covată, budacă, închegătoare) și se pune chiag în măsură corespunzătoare țărimei lui și cantității laptelui. Acope rit și așezat la căldură (lângă foc), laptele, sub acțiunea fermenților din chiag, începe a se coagula, adică a se întări, și după un interval de o oră (sau mai mult) întreaga cantitate a laptelui e închegată, formând o massă relativ consistentă, puțin vâscoasă ca gelatina, și omogenă: „laptele închegat (coagulat)“, adică *străghiata*¹⁾. Acest termen e, așadar, deplin echivalent și sinonim cu „lapte coagulat, prins“, „die gestockte, geronnene milch, die gestockte flüssigkeit“ („lapte cu chiag“ Mehed., etc., „lapte închegat cu zăr cu tot; cașul însuși abia închegat“, etc.). Sensurile secundare de sub 3) sunt limitate la câteva locuri în Ardeal și sunt lipsite de importanță semantică pentru etimologie.

Preocup *Păstoritul în Munții Rodnei* Cluj 1926, 19 „dupăce s'a prins (inchegat) laptele, se rupe cu lingura cea mare de lemn. **Prin** această crepătură se adună deasupra un lichid verziu, care se numește *străgeată*. Aceasta se ia cu lingura și se toarnă în chiagornită, pentru a se folosi din nou la închegatul laptelui. Străgeata este iuțimea chiagului, chiagul cel tare, care se ia din budacă, spre a nu se întări cașul, să se facă prea aspru, ci să rămână moale și să se întindă brânza“. Cf. T. Moraru *Viața pastorală în Munții Rodnei* București 1937, 179, etc. Același înțeles se atestă în Bucovina (Câmpulung, etc.). În Țara Hațegului, zărul ce iese deasupra laptelui închegat se numește „*străgeala* zărului“, iar în Oaș *străyată* e „zărul care

¹⁾ În unele regiuni, după închegarea laptelui și înainte de a fi sfărâmat, se ia smântâna, „floarea laptelui“, folosită la gătit, la prepararea balmușului, etc. (de ex. Turda).

picură din caș“ (Candrea *Graiul Oaș*. 52); prin jud. Someș (Ciobăncuța, etc.) *străghiața* e „smântâna laptelui de oaie“ (Coman *Glos.* 135), dar tot pe valea Someșului (com. Friș) *străgeată* înseamnă „lapte încheat“ (Pașca *Glos.* 247).

După închegarea completă a laptelui, se face alegerea cașului din zăr; *străghiața* e separată în două derivate, unul lichid (galben-verziu) *zărul*, altul consistent, cașul din care se va face *brânza*. De aici se vede că *străgheată* nu înseamnă altceva decât „lapte încheat“, adică laptele din momentul când a început a deveni consistent până la izolarea caseinei, iar sensul primar al cuvântului nostru nu poate sta decât în legătură cu faptul simplu și esențial în lactificație al *închegării* (solidificării) laptelui, însemnând, cum s'a amintit, chiar „coagulat, produsul coagulării“. În vestul Olteniei, apelativul se întrebuințează și când e vorba de sânge ori de răcături (sensul 2), nu numai în legătură cu laptele; despre lapte se zice, când s'a prins ori când s'a înăcrit, „străghețit“, dar în general se spune „*străgheță* la ceva încheat. De ex.: i-a infipt cuțitu în inimă și curgea sângele străgheți. E bolnav rău de tot, varsă străgheți de sânge. Laptele când nu e fiert bine se face străgheță“, iar „*a străgheța*=a se inchea: cătarăm la inimă și sângele fu străghețat. Piftiile s'au străghețat, adică au înghetăat, tremură“ (Boceanu *Glos. Mehed.* AAR. s. II, t. XXXV, MSL, 1913; 103). Deasemenea în Gorj, unde se întrebuințează termenul pentru „străgheți de sânge“=„bucăți de sânge încheat“, și mai rar despre lapte (în reg. Tismana se zice și „*străgheți de piftie*“). În Vâlcea (Olănești, Cheia, etc.) *străgheți* înseamnă „tobă de porc cu sânge încheat, slănină, sgârciuri, etc.; sângerete“. Exemplele oltenesti sunt o dovadă în plus că sensul „a întări, a (se) solidifică, a deveni consistent“ e de căutat în cuvântul *străgheată*, *striglată*, care fiind echivalent cu „(lapte, lichid) încheat, coagulat“ trebuie să aibă aceeași origine și valoare gramaticală, cum o arată și aspectul formal și semantic: un adjectiv substantivat, participiu în *-at* al unui verb cu tulpina de forma **străgl-*, **stregl-*. Deosebind în această formație o temă și un sufix ide.: **stregl-*, ele te duc direct la baza **ster-g-*, **st(e)re-g-* a foarte importantei răd. ide. **ster-* „țeapăn, înțepenit, rigid; lucru tare (consistent)“ (WP II 627—635, 1; și în

baze cu *-q-, t-, -d(h)-, p-, -bh-, etc.*): v. isl. prtc. *storkinn*, „încegat, înțepenit“, got. *gastaúrknan* „a încheга“, v. isl. *storkna* „încegat“, ahd. *ki-, erstorchanēn* „erstarren, erkalten“, **starku-* în ags. *stearc* „țeapăn, strict, tare“, ahd. *starc, starah(h-)* „stark, gross“, etc., lit. *strég̃ti* „a (se) înțepeni, a îngheța“, let. *streg'ele, strég'ele* „sloiu de ghiată“, etc. Însemnând „lapte (ori sânge) închegat, devenit solid, consistent“, e firesc și necesar ca aici să aparțină și *străghiată*, *stregl-ata românească (cu sufixul secundar ide. ca în cuvintele baltice *-l-*), lucru prea simplu și evident spre a nu mai fi necesare dovezi mai puternice. Ar fi de prisos deasemenea căutarea altor argumente în sprijinul constatării că *străghiată* (*streglata) e o alcătuire originală de tip arhaic ide., proprie limbii române, în care e firesc să fie o moștenire din fondul lexical anteroman al crescătorilor de vite traco-daci din spațiul carpato-balcanic.

Precum se vede, cuvântul e străvechiu în limbă, și (contemporan, iar în sens absolut anterior elementului lexical latin) el a suferit aceleași transformări fonetice ca întregul tezaur lexical moștenit; prezența lui în epoca latină a limbii române e dovedită cu prisosință și de trecerea grupei *-gl-* la *gl->ghi-* (*g'*), exact și numai ca în elementele romane și autohtone, iar răspândirea în cele trei dialecte arată că era cunoscut în întreaga limbă romană din Carpați și Balcani în antichitate și evul mediu. Azi însă, cuvântul e pe cale de dispariție în unele regiuni românești (de ex. e rar în Banat), fiind cunoscut numai de bătrâni, iar în alte ținuturi pare a fi mai demult total necunoscut (Bărgan, Moldova, Basarabia?).

Primit din fondul anteroman, *străghiată* poate fi considerat ca un corespondent autohton (dublură) și deplin sinonim al lat. *coagulum* (**clagum>chiag, incheга*), alături de care s'a păstrat în limbă cu aplicare specială la produsul procesului de fermentare a laptelui: „lapte închegat“, și în sens local (olt.) „sânge închegat“, „piftie, răcitură“, ceea ce arată că la început termenul era întrebuințat spre a designa orice materie lichidă care s'a solidificat, închegat. Restrângerea accepțiunii asupra laptelui în cea mai mare parte a teritoriului lingvistic românesc trebuie să fie de dată străveche, evident în legătură cu preponderența păstoritului în viața economică a poporului român.

În medicina empirică populară, *străghiata* se folosește cu mult succes pentru desumflarea buboaielor sau la lecuirea bubelor. „Se mulge lapte dela vite și imediat ce s'a mulș se pune în el puțin chiag. După ce s'a încheșat, se ia puțin și se pune pe umflătură: buboi (bubă, spartă sau nespertă), și îndată se trage (scade) umflătura” (Ciausianu-Fira-Popescu *Folclor din Vâlcea* 1928, 199). „Bubele se mai vindecă și cu *străgheată*” (Păcală *Răș.* 253), etc. La Megleniți, *strigłata* medicinală e „un fel de alifie făcută din piatră acră și cu albuș de ou bătut bine, îngroșat apoi cu brânză și întrebuințat ca leac contra durerilor de ochi” (Candrea *GS VII* 204). E interesant de relevat că în unele regiuni (de ex. în Argeș, Vâlcea, Teleorman, Dolj, Turda, etc.) apelativul *străgheată* e cunoscut numai pentru a designa această cantitate mică de lapte încheșat în scopuri medicale-terapeutice, și nu pentru marea *massă* de lapte coagulat din care se scoate cașul.

7. cârlan (var. *gârlan*, *ban.*), s. m., f. și adj. (pl. -i), 1) „miel sau mia (rar ied) după înțărcat dela două, trei, patru, șase luni dela fătat până la un an (când se numește „noaten”) sau până la doi ani (când se numește „târțiu”)” („agneau sevré; agneau d'un an”), 2) „mânzul între un an și doi ani; cal de doi ani, de trei, patru ani” („poulain âgé de plus d'un an”); sens secundar: „cal slab” (Țara Hațegului, unde despre ovine nu se zice), 3) „bărbat care se ține numai după muieri; craiu” („coureur (de femmes”).

Der.: adj. *cârlan*, -ă (despre lână „scurtă, subțire, tunsă de pe cârlani”), *cârlăior*, -ă, *cârlănaș*, -uț, -iță, *cârlău*, *cârlănar* („păzitorul turmei de c.”), *a se cârlăni* „sich herumbalgen” (bucov., Herzog-Gherasim).

Împ r. din rom.: ung. *kirlán*, *kerlán*, *kerlány*, *kellán*, *küllán* 1) „miel sau mia după înțărcat”, 2) „miel de un an” 3) „berbec tânăr castrat”, 4) „mânzul care a împlinit un an” (Blédy *Infl.* 56), săs. ard. *kerlân* (Brenndörfer *Rom. elem.* 27).

Laurian-Mass. *Gloss.* 120 „*cârlanu*? óre in locu de *curlanu* cu întellessulu: *bunu de tonsu* ca si gr. *κορρος* (*κορρά κορρῆσις*, *cur-meiu*, *s-cur-tare*, etc.), sau în legatura de afinitate cu *cârceiu* sau *carligu*, asia în catu se însemne: *animale cu peru cârceiatu*”. — Cihac II 488 împr. din ung. *kerlány* „agneau d'un an”. — Philippide *ILR* 150 „*cârlan*=*cârnan, *carne*”. — Candrea *Noua rev. rom.* I 1900, 405 „derivat din *cal* cu suf. -*an* și prin intercalarea lui *r* ca în *dârlog* (<*dă-log*), *gârligan* (<*găligan*), *tărbăcesc* (<*tăbăcesc*)”. — Diculescu *OLR* 597 „**caballanus-callanu-cârlan*”. — Weigand *JB XVI* 1910, 221—2 pare a fi slav, după formație, „jedenfalls im rum. lehnwort, aber wo-

her?“ [căci lipsește prototipul slav de care ar fi avut nevoie W. spre a „dovedi“ împrumutarea]; -*an* ar proba că acest cuvânt nu e vechiu. Legătura cu serb. *krđ* „rudel, herd: cărd“ îi pare ademenitoare, „dann wäre *krđlan* ein schaf resp. pferd, das der grossen herde eingefügt werden kann“(!). — Giuglea *DR* I 244—7 din **cârnar(e)*, care ar fi dat lat. *carnalis* „din carne“, *miel cârlan*=„cârnos“ s'ar fi zis mai întâi mieilor ținuți pentru prăsilă. — Pascu *AR* VII 556. — Pușcariu *DR* III 380 „poate *cârnal>*cârlan*“. — Respins de Spitzer *DR* IV 651, Meyer-Lübke *REW*³ 1701a („nicht annehmbar“), Weigand *Balkanarchiv* II 263—4 („ganz unmöglich“). — Densusianu *ALP* II 21—2 element turco-tatar, *kyrla* „câmp, loc de pășunat; munte“, *cârlan* s'ar explica prin sensul „mieii se urcă la munte — fiind niște miei mai răsăriți“(!), sau dela *karo* „putere“, derivat *karylan* „a întări“, *karylu*, etc. — Kisch *DR* VI 657 din germ. (?). — Scriban *D* 296 „săș. *jorlänk, jêr-*, Mosella *gêrlenk* miel de un an, germ. *jährling*“. — Giuglea *Langue et litt.* I 171 *mârlan* și *cârlan* „ont des sens apparentés; aussi *mârlan* a-t-il influencé *cârnar*, d'où *cârlan*“; dar asemenea soluții „sono artificiali“ Tagliavini *Indogrm. jahrb.* XXVI 219. — Tiktin *DRG* 285, Șăineanu *DU* 106, *DLR* I 2 146 „orig. necun.“

Cum s'a relevat parțial și ușor se vede, aceste etimologii greoaie nu explică obârșia cuvântului, și ar fi de prisos a le mai combate, toate eliminându-se dela sine. Remarca lui Weigand că terminația -*ân* ar fi dovadă contra vechimii cuvântului în românește nu e integral valabilă; derivarea cu -*ân* (netrecut la -*ân*) arată că avem a face cu o formație mai recentă cu sufixul augmentativ -*an* (*morman*; nume de animale: *jugan, boulean, juncan, murgan*, v. Spitzer l. c.). Aceasta nu înseamnă, însă, că și tulpina cuvântului, *cârl-* trebuie să fie recentă în românește. Ca apelativ pentru a designa un animal (termen prin excelență păstoresc), cuvântul e puțin probabil să fie împrumutat de crescătorii de vite români dela popoarele vecine, căroră dimpotrivă ei le-au transmis numeroase cuvinte pastorale, începând din epoca medievală. În zadar vei căuta pe la vecini un element ori o temă care să explice pe *cârlan*, căci cuvântul e propriu și exclusiv în limba română, unde-și are rădăcinile străvechi, autohtone, deși o legătură etimologică dela început evidentă ar părea că nu se oferă. Dacă e totuși necesar, se poate da următoarea soluție. Separând sufixul -*an*, rămâne tema **cârl-*, care e lipsită de analogii în limbile europene, și nu există o rădăcină ide. de forma *(s)qt(er)- potrivită pentru înțeles. De aceea presupunem că faza

anterioară a cuvântului era *gârlan* (atestat numai în Banat) devenit *cârlan* cu pierderea sonorității $g > c$, ca în *gâlb- > călbează*. Deci o veche temă **gar-l-*. Accepțiunile actuale arată că semnificația primară era „progenitură, pui de animal“, noțiune pentru care e potrivită baza ide. **g^uer(e)bh-*, **g^urebh-* „făt, prunc, puiu“ (WP I 689): gr. βρέφος „copil nou născut, puiu de animal, făt“, v. sl. *žrěbe* „mânz“, poate și v. ind. *gârbha-h*, av. *garəwa* „matrice, făt“. Rad. primar avea forma **g^uer-* (Pettersson), în arm. *koriun* „puiu de animal“, v. ind. *gršti-h* „juncă“, etc., deși WP o consideră „nicht erwiesen“. Ea e confirmată, însă, de tema străromână **gar-l-*, bază ide. **g^uer-l-* din același rad. lărgit cu *-bh-* în baza **g^uer(e)bh-*, **g^urebh-* din cuvintele gr. și sl. Pentru *gârlan* admitem evoluția **g^uer-l-/*g^uorl- > *gar-l-* (cu ide. $o > a$ și pierderea elementului labial în g^u). În limba substratului, un cuvânt **gar-l-o-*, din care *gârlan* și *cârlan*, însemna în general „puiu, făt“, restrâns cu timpul asupra domeniului animal.

8. **buiestru** (var. (*im*)*boiestru*, *buiastru*, în *buiestru*, *îmbuiestru*), adj. și adv. 1) „mers, aliură, pas, umblet particular al calului care ridică amândouă picioarele din dreapta sau din stânga deodată“, mold. și „umblet“ („amble; passgang, zeltergang“), 2) p. ext. „cal ce are acest umblet, buiestraș“ („cheval qui va l’amble, cheval ambleur“), 3) „iute, repede, ardent, nebunatic“ („rapide, vif, fougueux, ardent“).

Der.: *buiestraș* (*îmbuiestraș*, *buiestruș*), *buiestrat* (Gorj), *a buiestră*, *a îmbuiestră*, *buiestrie* („férocité“, Cihac), *boiestrește* (adv. „merge boiestrește“, haț.); vacă *boiastră* („taurelière, en rute; vache vicieuse qui ne se laisse pas traire“, Damé *Term.*, Barcianu, Alexi, Pann, etc., cf. Titktin DRG 490, Pușcariu ZRPh XXXVII 110, DLR I 600, Candra-Dens. 170, Șăineanu DU 70, Meyer-Lübke REW³ 1245 o consideră greșit derivat dela *bou*; de fapt e forma fem. a lui *buiestru*, cu sensul 3).

Dial. balc.: necunoscut (arom. *am-păturlea*, *ričanc*, *arivani*=drom. *răvan*, Bogrea DR III 811—2, IV 878).

Imp r. din rom.: sâs. ard. *buiestru* „pass, zeltergang, gangart des pferdes“ (:dit fard *gît* am *buiestru*, Brenndörfer *Rom. elem.* 13).

Lex. B. 70 „*buiestru* gradus tolutilis, ab it. *destriero* sonipes“. — Miklosich *Slav. elem.* 16 „sl. *buī*, *buiak* stultus, -rom. *buiac* ferus, *buiecie*, -esc, -itură, *buiestru* ferus, *buiestrie* ferocitas, *buiestru* zelter-

gang des pferds, vgl. *buiguiesc, imbuiecesc* luxurior“. — Laurian-Mass. *Gloss.* 102 „*buiestru* e în loc de *boiastru, bovestru; cal buiestru* ar însemna cal ce are mersul bouului, ce merge la pas iute ca bouul, iară nu în treapăd sau în sărita, cum e dat calului să meargă de ordenariu“. — Cihac II 32 (el. sl.) *buiaç, buiestru, buged, buimac, năsbuție, bujesti*. — Tiktin *DRG* 234 „viell. lat. *bovestris“, 490. Pușcariu *EWB* 230, Meyer-Lübke *REW*¹ 1245 „*bovestris* „kuhartig“, rum. *buestru*“. — Pușcariu *CL XLVI* 1912, 137—141 după Laurian-Mass. în n'ar fi prepozițional ca într'o locuțiune în *buiestru, în trap*, etc.; *imbuiestru* prin analogie greșită a fost despărțit în *buiestru*. Cf. fr. *ambler, amble*, prov. *amblar*, it. *ambiare*, etc. Un prototip *ambulester>*imbuiestru*, care e forma originală în rom. „Dificultățile formale sunt numai aparente“(!). Sufixul *-ester* e acelaș ca în *pedester*, și deși numai denominal, el ar formă derivate și dela verbe: *ambulo*. Dacă avea *ē* (ca *pedestru*) desvoltarea a fost *imburestru>*imbuiestru*, disimilat ca *perire*>*peire, farina*>*fărivă>*făină*. După *umbla*<*ambulare* ar fi de așteptat *amblester, nu *ambulester, cu sincoparea lui *u*. Dar se pare că au existat alătura, în limba poporului roman, cele două forme, cea sincopată pentru noțiunea „gehen“ și cea nesincopată pentru noțiunea „passgang“. Alătura de cuvântul popular *amblare* „a umbla“ ar fi existat literarul *ambulare* „a buiestra“ ca „termen militar sau al cercurilor sportive“, adică „în limbajul militar și al cercurilor sociale suprapuse, care făceau echitație“(!). *ZRPh XXXVII* 1913, 109, *DLR* I 680, *DR* II 683—6, *LR* 105, 187. — Admis de Iordan *Arhiva Iași XXVIII* 1921, 202 (dar *XXX* 223—4 „greutățile sunt ceva mai mari“), Skok *Slavia* IV 1925, 337, Pascu *AR X* 1926, 467. — Giuglea *DR* II 372—3, 401 în legătură cu lat. *boja* „eine jochartige halsfessel für sklaven und verbrecher“, derivat „după analogia lui *equester* și *pedester, boja*>*bojester>*buiestru*“, în legătură cu dresarea calului să meargă *buiestru*, făcută „cu picioarele împiedecate în *boja*“ („fussfessel“). — Spitzer *DR* IV 662—4 preferă lat. *bovestris*, căci „wenn man den galopp oder den schnellen gang als den normalen des pferdes betrachtet, so wird man leicht dazu kommen, einen (meinetwegen durch fuffesseln) verlangsamten gang als *ochsengang* bezeichnen können, besonders wo ochs und pferd als zug- und reittier einander gegenüberstehen, etc.“. — Meyer-Lübke *REW*³ 1245 *bovestris*; „*buiestru*; zu *umbla* (Pușc. Iord.) ist morphologisch, zu *boia* (Giuglea) ist begrifflich nicht annehmbar“. — Candrea *GS VII* 287—8 „forma primitivă era *imbuiestru*, adj., zicându-se *cal imbuiestru*, la feminin *iapă imbuiastră*; indică umbletul calului care ridică amândouă picioarele laterale, adică alternând cele *din afară* din dreapta cu cele *din afară* dela stânga. Etimologia: lat. *ambo* (pedes) *extra* „amândouă (picioarele) în afară“, explică perfect atât mersul calului, cât

și *im-* inițial. Dela *ambo-extra* trebuia să ne așteptăm la *imbuiastră*; se va fi refăcut din expresia *iapă imbuiastră* forma masc. *imbuiestru*. — Admis de Scriban *D* 204. — Rosetti ILR² I 169—170 *boiester < *boia* e satisfăcător, pentru sens; *bovestris inadmisibil semantic, *ambulester formal. — Săineanu *DU* 83 „orig. necun.“, Graur *BL* V 90 „l'étymologie de *buiestru* n'est pas encore connue“.

Din cele șase încercări etimologice, it. *destriero*, sl. *buiac* se exclud dela sine, iar celelalte fiecare justifică în unele privințe forma ori sensul cuvântului românesc, dar nici una pe amândouă în egală măsură. Examineate de aproape, ele nu rezistă unei critici mai severe, ceea ce s'a relevat de diferiți cercetători. Astfel, despre *bovestris: „e greu de admis ca mersul sprinten și țcănit al cailor buiestrași să fie comparat cu mersul greoiu și încet al boilor“ (Pușcariu *CL*), și „dela *bovestris* nu se poate porni în nici un caz, căci se opune realitatea însași. Mersul „buiestru“ e numai al calului și nu este de loc ca al bouului, care merge a lene, încet, cu pași rari, largi, pe când celălalt este mers frământat, vioiu, un joc frumos care face plăcerea călărețului“ (Giuglea). Cine a observat mai atent mersul animalelor a putut vedea că bouul nu merge și nu poate merge *buiestru*, în nici o împrejurare; un bou mergând buestraș e o închipuire naivă și comică a latiniștilor dela 1870, ridiculă pentru cine cunoaște animalele, iar argumentele căutate de Spitzer sunt cam departe de a putea salva „etimologia“ de pregnantă factură populară propusă de Laurian-Mass. De altă parte, „din *ambulester nu poate fi explicată căderea lui *-l->-r-*, mai ales când trăia alături în rom. verbul *îmbla*, *umbla* < *ambulare*, care pretinde mai curând un *imblestru (cf. și *umplet*), iar sincopa e și în formele romnice *amble*, etc.) din baza de mai sus. În din *imbuiestru* care e mai rar nu e altceva decât prepoziția *în* din alte expresii cari designează diverse mersuri („a merge în galop, în și la pas, în băț“, etc.)“ (Giuglea); oricum, „lat. *ambulester trebuia să devie *imblestru > *imbiestru“ (Candrea). S'a observat (lucru care n'a scăpat nici autorului etimologiei) că *ambulester* e dificil și sub raport morfologic, suf. *-ester* nefiind deverbal, ci denominal, iar plecarea dela „substantivul postverbal *ambulum*, păstrat în fr. *amble*, etc.“ (Pușcariu), ori alte ipoteze nu înlătură dificultatea principiară. Incât un *ambulester nu poate fi admis, și nu e

de presupus, numai de dragul românescului *buiestru*, (alături de popularul *amblare* > *umblă*) existența unui literar *ambulare* nici chiar în terminologia „cercurilor sportive care făceau echitație și care vor fi ținut să aibă cai buiestrași“, după părerea lui Pușcariu, în Italia ori în Dacia. Al treilea prototip etimologic, **bojester* (deși ar putea să pară „satisfăcător, pentru sens“, Rosetti), n'a convins pe nimeni: „termenul *boia*, pe care la noi nu-l regăsim în nici o altă formă, este răspândit în România apuseană, dar cu înțelesul de „călău“ și „fiare“ și nu apare în nici o limbă romanică în legătură cu calul și cu dresarea lui. Giuglea, într'o lucrare intitulată „Cuvinte și lucruri“, trebuia să ne arate că „lucrul“ (piedica) e un fapt atât de caracteristic pentru dresarea cailor să umble în buestru, încât și în alte limbi se observă legătura între el și *cuvânt*“ (Pușcariu DR 683—4). În orice caz, „mai natural e să se numească mersul calului după chipul cum merge decât după mijlocul prin care ajunge să meargă astfel, pentrucă pedeparte acesta de pe urmă poate varia dela un ținut la altul, se poate uita, înlocui, etc. iar pe de altă parte celelalte numiri pentru diferitele soiuri de mers ale calului ne arată tot cum se efectuează mersul“ (Jordan). Derivarea din acel romano-germanic **bojester*, „begrifflich nicht annehmbar“ (Meyer-Lübke), este „cea mai puțin convingătoare“ (Candrea). Dar nu mai convingătoare e ultima soluție încercată, cu totul artificioasă, din *ambo*+*extra*, împotriva căreia se ridică încă și mai multe obiecții formale și semantice. Astfel, după judicioasele observații și obiecții formulate de cercetători, e de prisos a mai discuta valoarea etimologiilor lui *buiestru*, care rămâne, în urma lor, de origine necunoscută.

Toți cercetătorii sunt de acord asupra unui punct: cuvântul nostru e vechiu în limba română, existent de sigur în epoca latină (romanică), precum arată și sufixul *-stru* (<lat. *-ester*). Singura atestare mai veche e în An. Car. *embuiestru* (fără trad.), dar cuvântul e cunoscut în toate provinciile românești, fapt care iarăși arată vechimea lui în limbă, căci nu poate fi împrumut dela vecini, unde nu există; poate fi considerat ca făcând parte din cel mai vechiu strat lexical. De aceea trebuie cercetat potrivit criteriilor de evoluție formală a cuvintelor moștenite, cu al-

terări specifice romanice și românești. E un adjectiv, devenit adv. și subst., la care s'a adăugat prepoziția *in* (cf. *in trap*, *in galop*, *in pas*). Analiza morfologică îl arată ca fiind apelativ format din parte radicală și un sufix: *bui-estru*, care (cum s'a observat de mult) designează o anumită aliură *naturală* a calului. Originea etimologică o poate arăta o interpretare ceva mai atentă a sensului intim al noțiunii de mers *buiestru*, ca și legătura etimologică îngăduită de elementul radical și explicată de una din modificările fonetice vechi ale cuvintelor moștenite ale limbii. Mai întâi înțelesul cuvântului nostru. Pentru cece se înțelege prin aliura (*in*) *buiestru* nu s'au dat definiții destul de precise și descrieri amănunțite, recunoscându-se, numai, de unii, că înseamnă un mers ceva mai rapid al calului care calcă simultan cu cele două picioare laterale (*DLR*, etc.), și că e un mers deosebit de mersul obișnuit al celor mai multe animale.

În *Marea encicl. agr. dir.* C. Filipescu, I 511 se dă următoarea definiție: „*buestru*, mers al calului, în care mișcarea picioarelor se face simultan și asociat pe bipedele laterale — piciorul drept dinainte se mișcă în acelaș timp cu piciorul posterior, încât s'ar putea asemana buestrul cu mersul a 2 oameni, care pășesc unul înaintea celuilalt. Viteza calului la b. este cu 20 cm. mai mare — de 2 ori talia —, astfel că un cal de 1,60 m. la talie face la b. 2,40 pe secundă sau 8640 m. pe oră. Este un mers natural de elefant, cămilă și girafă, sunt și cai b. natural, dar de regulă el se dobândește prin exercițiu și antrenament”. Jordan arată că „mersul *in buiestru* stă la mijloc între pas și trap, negreșit mai apropiat de acesta sub raportul înțelei, dar identic cu primul în ce privește comoditatea călărețului”; mai puțin clară e precizarea aceluiaș că „se aseamnă cu mersul la pas, numai cât așa de repede, că imediat după ridicarea piciorului de dinainte aruncă pe cel dinapoi și-l așează exact în acelaș loc în care a stat corespunzătorul lui din față, ba, dacă nu mă înșel, piciorul drept din dărăt calcă pe urma celui stâng dinainte și tot așa stângul pe urma dreptului. De aici și mersul legănat, cea mai de seamă însușire a unui buiestraș”. Mai potrivite sunt precizările lui Rosetti: „părerea că *buiestru* este o alură mai înceată decât trapul este greșită; *buiestru* este un fel de trap nesăltat; călărețul nu resimte sguduitorile caracteristice trapului, și aceasta datorită mișcării picioarelor calului, deosebite de mișcărilor trapului. Calul *buiestraș* mișcă în acelaș timp piciorul de dinainte și cel dinapoi: el execută deci deodată o singură mișcare cu picioarele din dreapta și apoi cu cele din stânga”.

Față de aceste observații șovăelnice și incomplete, e necesar a adăuga câteva precizări de ordin semantic ce au lipsit până acum, importante pentru soluția etimologică. Spre a putea înțelege mai bine semnificația actuală și pe cea inițială a noțiunii „buiestru“, nu vor fi de prisos câteva observații generale asupra mersului calului și asupra buiestrului.

Ca ceva automat, de ordin reflex, mersul animalelor se încadrează în sistemul natural de mișcări ale corpului. La pas, patrupelele (cal, bou, etc.) calcă *disociat* (descompus), în patru timpi cu cele patru picioare, ridicând succesiv picioarele: stângul posterior, st. anterior, dreptul post. și dr. ant., în așa fel încât piciorul posterior să fie așezat cu câțiva cm. mai înainte decât urma celui corespunzător din față, ridicat cu o clipită mai înainte. La fugă, însă, potrivit cu două principii de economic: viteza și echilibrul corpului, mecanismul se schimbă și în loc de patru, mersul se execută în *doi timpi*, adică *asociat*, două și două picioare, și anume *la trap* asocierea e în cruce: dreptul anterior e dus înainte odată cu stângul posterior, și st. ant. cu dr. post.¹⁾. Astfel fiind, piciorul din spate calcă cu câțiva cm. (5—10) mai înapoi decât urma celui anterior, care nu poate fi ridicat până nu e așezat corespunzătorul din spate. Lărgimea pasului la *trap* e redusă, mai scurtă, deschizătura bipedelor posterioare fiind limitată de poziția celor din față. Esențial diferită e aliura în *buiestru*, specifică pentru unii cai, care o au prin naștere; dresarea cailor să meargă în *buiestru*, operație grea ce comportă multă trudă, practică mai ales de țigani și giambași, nu duce totdeauna la rezultate multumitoare (cum ar crede veterinarul dela *Enciel. agricolă*) și în orice caz nu e caracteristică pentru numele dat acestui fel de mers, cum ar presupune etimologia propusă de Giuglea. La pas (încet), buiestrașul calcă de obicei la fel ca ceilalți cai, cum s'a arătat mai sus; dar la fugă se deosebește de trăpaș prin asocierea picioarelor *lateral* (nu în diagonală): ducerea înainte a picioarelor se face simultan și asociat pe bipedele laterale, călcând ca umbletul a doi oameni în cadență. Faptul se datorește unei anumite conformații naturale a corpului, ca însușire ereditară. Piciorul posterior dus înainte *odată* cu cel anterior corespunzător, poate călca înaintea urmei acestuia cu o cantitate destul de mare: 10—20 cm., și prin aceasta randaamentul e mărit, sporind și cadența, numărul pașilor. Cu pași mai

¹⁾ Asocierea diagonal a membrilor anterioare cu cele posterioare, la mers, a rămas ca o revenire atavică, reflexă, în mișcările omului: poate fiecare observa cu el deodată înainte piciorul drept și mâna stângă, fie la pas, fie la fugă.

largi și mai mulți, buiestrașul realizează viteze mai mari decât trăpașul, fără a obosi, și parcurge distanțe lungi, la căruță ori încălecat (chiar fără șea, căci nu scutură de loc, având un mers mlădios). Sunt foarte căutați buiestrași pentru călărie în special la țară. La trăsură, pentru tracțiune, sunt ceva mai slabi. Caracteristic în primul rând pentru buiestrași e viteza (cum a relevat și Rosetti): se citează cazuri din Gorj când un asemenea cal, cu călărețul în spinare, s'a luat la întrecere cu trenul personal, un altul în jud. R. Sărat s'a ținut cu succes după un autobus de curse. Numărul cailor buiestrași variază după regiuni. În ținuturile de câmpie ale Bărăganului, de ex. sunt aproape inexistenți, și cuvântul *buiestru* e foarte rar, în timp ce în regiunile de dealuri sunt mai numeroși, prin Gorj ajung în unele sate la proporția de 10—20% față de totalul cailor; acesta pare a fi maximum la care ajunge curioasa specie a cailor buiestrași.

Deci sensul fundamental în noțiunea *buiestru* e viteza, rapiditatea legată de acel fel caracteristic de a călca, acea fugă plină de vioiciune și elan. Semnificativă e și accepțiunea cuvântului prin Ardeal, Oltenia, Muntenia „repede, în fugă, vioiu, sprinten“, cu nuanțe ca „ager, năpraznic, buiac“, „impozant“ și chiar „nebunatic“ (despre om)¹). Ce va fi putut însemna inițial acest cuvânt ciudat? Nu putem ști dacă el își are originea în nuanțele semantice figurate, ori se referea numai la semnificația strict tehnică a mersului calului „amble“. Mai probabil e că exprimă simplu „viteză, vioiciune, rapiditate“, caracteristice pentru buiestrași, și se pare că e necesară o interpretare semantică ceva mai liberă.

Dacă analiza semantică pare întrucâtva lipsită de precizie și chiar echivocă, analiza formală, în schimb, poate da puncte precise de reper asupra genealogiei etimologice a cuvântului nostru. Din punct de vedere românesc avem în el o răd. și un sufix: *bu(i)-cstru*. În elementul radical s'a petrecut o alterare fonetică străveche, căci **bu(i)-c-* nu e forma genuină a cuvântului, din perioada romanică a limbii: în mijlocul lui, între rad. și suf.,

¹) Iată și alte sensuri: *buestrăș* „ferox, ferus, petulans“, Lex. B.; „mare, bine dezvoltat, crescut, frumos, impozant“, Putna; „izolat, sălbatec, sihastru“, Fălciu; „îngâmfat“, ban. Pentru aliura oamenilor: „mergi *buiestru*, du-l (un lucru fragil) *buiestru*“, adică domol, lin, mlădios, nesdruncinat, pentru ca să nu se spargă, — expresie frecventă între hamalii din porturi (Galați, etc.).

unde azi e un *i* consonantic (*î*), a căzut o veche consoană, a cărei restabilire arată legătura etimologică firească și necesară a cuvântului nostru. Acel sunet nu poate fi *n* ori *l* cari nu duc la o răd. ide. potrivită. Singura consonantă adecvată e *g*, care cade în poziție intervocalică în unele cuvinte românești: *plaiu* < **plaiu-*, *măiestru* (*măiastră*) < *magister*, *eu* < *ego*, *păresemi* < *quadragesima*, *mai* < *magis*, autohtone: *caier*, *baier*, *droaie* și *înseila*. Reașezând, după aceeaș paradigmă, pe *g* la locul lui în cuvântul românesc, se obține un arhetip *bug-estru, *bugester, *-stris*, în care elementul radical altceva nu e decât una din formele luate de rad. ide. **bheug-* „a fugi“, identic cu **bheug(h)-* „a încovoia, a îndoi“ (WP II 144, 1, 145—6, 3, WH I 556—7 *fugio*): gr. *φεύγειν*, *φύγειν* „a fugi“. *φύγη*=lat. *fuga*, *fugio*, *-ere*, lit. *bū'gstu' bū'gau*, *būgt* „a înspăimânta, a speria“, *baugūs* „fricos“, v. ind. *bhujāti* „încovoiaie, împinge în lături“, *bhūja-h* „braț“ (* „îndoitură“), irl. *fid-bocc* „arc (*de lemn)“, *bocc* „tener“ (* „elastic“), n. irl. *bog* „moale, fraged“; **bheugh-* în got. *biugan*, ahd. *biogan*, mhd. *biegen* „a îndoi, a încovoia“, ags. *bugan* „a se îndoi, a se întoarce“; v. nord. *beygja*, ags. *biegan*, ahd. *bougen* „a îndoi, a încovoia“. Elementul radical în prototipul românesc **buge-* fiind semantic mai strâns înrudit (pe plan ide.) cu cuvintele gr. și lat., e mai probabil că forma lui ide. era **bheug-*, deși pentru substratul nostru autohton e ușor de admis și un ide. **bheugh-* (cu *bh*>*b*, *gh* ori *g*>*g*). Trebuie presupus un element cu valoare nominală și verbală în limba substratului preroman din spațiul carpatic de forma **buga-* (**bug-e-*), cu însemnarea aprox. „a fugi; fugă, alergare“, etc., la care s'a alăturat sufixul latin adjectival *-stris* (ca *pedestris*, *equestris*, *campestris*, *terrestris*), cu valoare semantică limpede: arătând un fel de mers, aliură, și anume (după cele stabilite mai sus) „mers rapid, (mai) în fugă“, în deplină concordanță cu *rapiditatea* remarcabilă a cursei „în buiestru“, și cu celelalte sensuri și nuanțe ale cuvântului românesc. Nu e probabil, în schimb, ca și fixul *-str-(>-stru)*, deși e element morfologic ide., să fie de aceeaș dată străveche, din fondul anteroman autohton al limbii române, ci e romanic (lat.).

Cuvântul e un exemplu semnificativ pentru procesul de amestec de limbă în spațiul traco-daco-roman. prin adăugarea unui sufix la-

tin la o temă autohtonă: **bug-e-+stri-*, dovadă de perfecta absorbire și asimilare a lexicului autohton în structura gramaticală și lexică a limbii latine populare, și de vitalitatea nebanuită a limbajului barbar pe care-l înlocuia graiul Romei. E interesant de relevant faptul că în limba română din Carpați se întâlnesc, după lungi secole de evoluție separată, două cuvinte produse ale aceluiaș prototip ide. **bheug-*: *buiestru* (**bug-e-str-*) autohton și *fuga*, *fugi* latin.

9. **morman** s. n. (pl. *-ne*), „grămadă, mulțime de lucruri grămadite unele peste altele“ („tas, monceau, amas“), adv. „grămadă, dit, claie pe(ste) grămadă“ („comme une masse“).

Giuglea *DR* III 972 „*morman* „grămadă (de pietre, de pământ, etc.)“ nu poate fi despărțit de „*munună-murună*“. Acesta nu e altceva decât un derivat *muruncan, cu suf. *-ean*, devenit *murnean și prin asimilarea lui *n* prin *m*, sau și prin influența lui *mormânt* (sensul de „mormânt“ al lui *morman* la Românii din Serbia), apropiat ca sens, a ajuns la forma de azi *morman*. În acest fel se explică ușor și *o* din silaba primă a cuvântului“. — Scriban *D* 833 „*morman* poate din *gorgan*, ca vgr. *mormó* și *gorgó*, trecând prin forma *borbó“. — Tiktin *DRG* 1098, Candrea *DEnc.* 801, Șăineanu *BU* 409 „orig. necun.“.

E un cuvânt popular care, cum se vede, s'a bucurat, de foarte puțină atenție din partea etimologiștilor, și care lipsește din dicționarele mai vechi (Lex. B., Cihac, Laur.-Mass.): în timp ce există adevărate mormane de „etimologii“ pentru unele cuvinte obscure (de ex. *strungă*, *brânză*, *strugure*), se pare că au fost încercate numai cele două explicări amintite pentru *morman*. E clar însă că acesta nu poate avea nici o legătură cu *munună-murună*, iar un arhetip *muruncan nici odată nu putea ajunge *morman* în limba română: de altă parte *gorgan* (rus-tătăr. *gurgan*, *kurgan*) are comună cu *morman* numai asemănarea sufixului *-an*. De un împrumut din careva grai vecin ori mai îndepărtat nu poate fi vorba pentru un element specific și exclusiv românesc. În forma de azi, e sigur că el nu e de dată veche, din cauza sufixului: *-ân* păstrat astfel arată un derivat mai recent și de caracter augmentativ, exprimând noțiunea de „mulțime, mare cantitate“, ca *noian* < *noiu* și *cârlan*. De dată străveche indoeuropeană e numai tema rămasă după separarea sufixului *-an* din *morman*: **morm-*. Ce idee primară se poate ascunde în acest element? Un *morman* e o „grămadă de lucruri de bucăți (cruste

căzute, fărâme, etc.)”, iar tema **mor-m-* trebuie să conție tocmai ideea de „bucată ruptă, fărâma(tură)” și deci o rădăcină verbală „a rupe în bucăți, a sfărâma, a fărîmița, a pisa“, **mor-* fiind formă alternantă ide. a lui **mer-* „a freca, a pisa, a prăpădi“ (WP II 276—9, 4), în cuvinte pentru „piatră, bloc de stâncă, sfărâmături, massă, etc.“, ca: gr. *μάραξος* „piatră, bloc de stâncă“ (cf. *rupēs* : *rumpo*), mai târziu (după *μαρμυρίω*) „piatră albă, marmoră“, isl. *mor* „pulbere, mulțime, grămadă“, norv. dial. *myrja*, sued. *mörja* „massă (inițial *de bucăți căzute dela măcinare, pisare, sdrobire), grămadă (de ex.: de cărbuni fierbinți)“, v. sued. *morth* „massă de fărâmaturi, resturi, rozături“, slov. *mrva* „fărâmitură“, srb. *mrva* „fărâmaturi de pâine“, v. rus *-moromrati* „a roade, a face fărâme“; dela baza **mer-d-* de ex.: fris. est. *murt* „massă fărâmicioasă, de fărâmaturi, pietriș, gris, praf“, elveț. *murz, morz* „mică bucată“; dela baza **mer-s-* ahd. *morsāri*, mhd. *zermürsen*, md. *zermorschen*, nhd. *morsch*, etc. — Sensul inițial al temei **mor-m-* din *morman* era deci „mică bucată, bucățică, fărâmatură“, devenită „mare cantitate, grămadă (de bucăți)“ prin adăugarea sufixului *-ân*.

10. înseila (var. *însăila, însăela, însela, înscilui, înselui*; prez. *înseiléz, -săil-, înséil-, -sáil-*), vb. tr. 1) „a coase cu împunșături mari în mod provizoriu, până la cusutura definitivă; a minciună“; p. anal. „a prinde o haină cu acul de formă nu pentru mult timp“; fig. „a coase petec de petec și a face o haină întreagă sau a pune bucată lângă bucată și a face un obiect întreg“ („faufiler, coudre (provisoirement); fabriquer pièce par pièce: coudre les petits morceaux“), 2) „a îndila, a coase în tighel“ („piquer“), 3) p. ext. „a împreuna, a înșira“ („joindre, unir, enfiler“), 4) fig. „a începe să faci ceva“ („commencer à faire“).

D. e. r.: *înseilare, înseilat* (neg. *ne(i)n-*), *înseilător, tură*; și *-săil-*.

Laurian-Mass. Gloss. 320 „*însailare* longiori fili ductu praesuere (fr. *faufiler*), a face preliminară și provizoria cosutura, a cöse cu rare împunse de acu, etc., a adumbra, a trage primele și principalele liniamente, a face un început; foarte probabile că *însailare* e în locu de *insaliare*, ca *scqiba* < *scabia*, ca *insaliare* e în locu de *insalire* = *insalire* = *sarire*, așa în catu sensulu primitivu allu coventului e: a lu-

cra pre sărite, lassandu parti de lucru in intervalle mari“. — Cihac II 324 (el. sl.) „*săiesc forger; săieală* bâți; *însăilez* bâtir, faufiler, cou-dre à longs points, piquer; vsl. *șiti* suere *șilo* subula, russ. *șiti*, etc., lit. *suwù* (*siuwù*), *suwaù-sùti*“. — Tiktin DRG 826 din *saià* „heftfa-den“; admis de Șăineanu DU 330.— Scriban Arh. XXX 1923, 284 din ung. *szál* „(fir de) ață“.— Giuglea DR IV 1553 „*însăila: subellare* „a prinde cu acul“ (infl. de *fibillare*)“.— Drăganu DR V 369 „trebuie să pornim dela ung. *szél* „margine“. In acest caz „segmentarea“ lui *-é->-éj-* nu ne pricinuește nici o greutate, fiind un fenomen cunoscut în ung. (*szél-panna>szelpanna*). Sensul original al lui *însăila* trebuie să fi fost acel al derivatului ung. *szélel-* și el termin de croitorie, însemnând „a trage (cu cretă sau prin cusutul cu ață albă) o linie pe marginea stofei, pentru ca să se poată tivii sau coase nasturii, etc“. — DLR II 739 „etim. necun. (Din cauza răspândirii cuvântului în Ardeal, nu e probabil că avem a face cu un derivat din turc *saià*)“.— Scriban D 697 „got. *insailjan* a lega cu funii. V. *sailă*, *saia* și *sălai*. Cp. și cu *szál* ață“.— Candrea DEnc. 662, Șăineanu DRF 289.

O simplă privire superficială asupra etimologiilor incercate arată că ele nu explică verbul rom. *însăila*, fiind inadmisibile toate deopotrivă pentru formă și pentru înțeles: *insaliare* (<*insalire*), care ar fi dat *însăia, sl. *šiti*, *silo*, trc *saia*, ung. *szál* ori *szél*(*el-*), lat. *subellare ori got. *insailjan*, și toate se elimină dela sine, iar pentru forma și sensul specific românești ale verbului nostru sunt de căutat justificări și legături etimologice prin mijloace interne românești și apoi prin cele comparative ide. Forma mai veche a verbului, alcătuit dintr'un prefix lat. și o temă, pare a fi fost *în-seila* (cum a relevat Drăganu). Diftongul *-ei-* (*-ai-*) se explică într'un singur fel: prin căderea unei consoane între *e* și *i*; deci arhetipul străromân era *se[.]*e*/*ill-*. In locul liber poate fi reintegrat sunetul care face posibilă o legătură etimologică satisfăcătoare, și anume *g* căzut și în alte cuvinte latine și autohtone (*buicstru*); deci: **seg**e*/*ill-*, care — interpretând sensul primordial al verbului rom. ca „a prinde, a acăța, a fixa un lucru de altul“ — te duce direct la rad. ide. **seg-* (**seng-*) „a prinde cu ace (s. copcii), a înseila“ (WP II 480—1), în cuvinte ca: v. ind. *sájati* „atârnă, acață“, med. „se acață, se prinde, rămâne atârnat“, *sakti-h* „atârnamea, lipirea“, etc., v. pers. *frāhan-ĵam* „richtete (durch aufhängen oder an den pfahl heften) hin“, etc. lit. *saia* „a prinde, a înseila“ iton. *saia* „a ține, a ține“ lat.

nod cu care se fixează pânza pe nălbitoare“, *sagà* „scoabă, cârlig, cataramă, clanță“, *sagtis*, let. *sagts* „cataramă, clanță“, v. prus. *sagis* „cataramă la un brâu; cuiu de potcoavă“, v. irl. *sēn* (**segno-*) „plasă“, mnd. mhd. *senkel* „șnur de încheiat, șiret“, nhd. *senkel*, *schuchsenkel*. Se pare că elementul sufixal *-ll-* formă un derivat nominal de forma aprox. **segill-* (cf. *undrella > *undrea*), din care verbul *in-segillare > *înseila* (nu suf. verbal romanic *-illare*, pentru care v. Meyer-Lübke *Rom. gramm.* II 613). Cf. și rad. **sag-* (WP II 448).

INDICE

	nr.	străromân (autoht.)	radicalul (baza) ide.
<i>aprig</i>	1	* <i>apricus</i>	* <i>op-r-</i> „a lucra, activa“
<i>beregată</i>	2	* <i>beregata</i>	* <i>bhere-g-</i> „gâtlej, trahee“
<i>buiestru</i>	8	* <i>bugestris</i>	* <i>bhcug-</i> „a fugi; a se mlădia“
<i>cârlan</i>	7	* <i>garl-</i>	* <i>guer-l-</i> „făt, puiu, prunc“
<i>înseila</i>	10	* <i>insegillare</i>	* <i>seg-</i> „a prinde cu ace sau cu copcii, a înseila“
<i>morman</i>	9	* <i>morm-</i>	* <i>mer-/mor-m-</i> „a sfărâma“
<i>pleoapă</i>	3	* <i>plexopa</i>	* <i>pleu-op-</i> „piele, peliță“
<i>sgrăbunță</i>	5	* <i>scarboncia, -ntia</i>	* <i>sqer-b(h)-</i> „a sgăria, roade“
<i>străghiată</i>	6	* <i>streglata</i>	* <i>st(e)re-g-l-</i> „țeapăn, tare“
<i>uita</i> (a se-)	4	* <i>ut(t)tare</i>	<i>uel-</i> „a vedea, a se uita“.

ION I. RUSSU